

SZOLECZKY EMESE

A NAGYVÁRADI NÉGYES HONVÉDEK EGYIK MŰVÉSZE: CSÍKSZENTKIRÁLYI LESTYÁN BÉLA RAJZ- TANÁR (1889–1952)

▪ Jámber Lajos 1917. február 4-én készített ceruzarajza Lestyán Béláról Skrycholow-ban (Ma: Szkrigove, Volhínia, Ukrajna) (HTM Képzőművészeti Gyűjtemény 15.209/Kp)

A magyar királyi nagyváradi 4. honvéd gyalogezred kiválóan helytálló, több szempontból is mintaértékű alakulatáról az elmúlt években, az első világháborús centenáriumi megemlékezések során számtalan esetben esett szó, kutatásának kiemelt figyelmet szenteltek. Abból a szempontból is figyelemre méltó az ezred, hogy három évig ugyanaz a személy vezényelte – szentkereszthegyi Kratochvil Károly, aki a világháború kitöréséig a Habsburgok magyarországi, nádori ágánál, József főherceg udvartartásának bizalmi tagjaként a főherceg két fiának, József Ferenc és László főhercegnek a katonai és polgári nevelését irányította, azonban a mozgósításkor saját kérésére osztották be frontszolgálatra. Tanulságos, ahogy a zászlóaljparancsnokból ezred-, majd dandárparancsnokká előléptetett Kratochvil megnyerte magának a tisztikar és a legénység bizalmát: azt vallotta, hogy a feljebbvalóknak rendszeresen törődniük kell otthonuktól messze került beosztottjaikkal, s emberséggel, megértéssel kell róluk gondoskodniuk. Családként tekintett katonáira, és elérte, hogy azok is hasonlóan érezzenek.¹ E főtisztek körében ritka hozzáállást beosztottjai, a „négyes család” akkor és a világháborút követő évtizedekben az „Ezredes Apánk”-hoz való őszinte ragaszkodással, tisztelettel hálálták meg.

Kratochvil azon kevesek közé tartozott, akik a világháború kezdetétől tudatosan és folyamatosan törekedtek arra, hogy az általuk irányított alakulat és annak katonái – elesettek, rokkantak, életben maradtak – hősiek helytállása, háborús megpróbáltatása soha ne menjen feledésbe. Az szinte magától értetődő, hogy a kor szokásának megfelelően ezredalapot – mai szóval élve: jótékonyági alapítványt – hozott létre, amelyből a háborúban elesettek özvegyei, árvái, valamint a hadirokkantak ellátását fedezték, s amelynek javára a fronton és a hátszágban rendezvényeket szerveztek, de amelyre

1 A *Négyes Honvédek Háborús Lapjával* Babos Krisztina foglalkozott részletesen diplomamunkájában. Azt, hogy a munka megjelenése előtt a kéziratot (ennek oldalszámait jelzem), valamint a szerző kutatási eredményeit használhattam, ezúton is hálásan köszönöm Babos Krisztinának. *Babos Krisztina: A Négyes Honvédek Háborús Lapja. Egy első világháborús tábori vicclap története. Diplomamunka, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2018. (Kézirat) 33.*

1. kép ■ Lestyán Béla: Kratochvíl Osztrák Császári Lipót Renddel való kitüntetése alkalmából készült emléklap a virágot tartó 4-es honvéd alakjával, 1916. február 23. A virágot tartó katona ábrázolását a parancsnok a két háború közötti kiadványokban is előszeretettel felhasználta (HTM Képzőművészeti Gyűjtemény 8231/Kp)

egyenesen adakozni is lehetett, illet. Leíratta, megrajzoltatta a közösségi és egyéni tetteket, lefényképeztette a helyszíneket, katonákat, emléktárgyakat készíttetett (ezredjelvény, plakett, képeslap, emlékgyűrű)² és gyűjtött (zsákmánytárgyak, személyi anyagok) a létrehozandó ezredmúzeumhoz,³ emlékműveket, temetőket létesített a harcok helyszínén és a háterszágban. Mindezek megvalósítására a háború alatt előszeretettel pártolta az alkotói és művészi tevékenységet: környezetében „holdudvar” jött létre a művészi hajlamú, amatőr krónikásokból, illusztrátorokból, verselőkből, de rajtuk kívül a Kratochvil-ezredben több jegyzett művész is szolgált.

Régi adósságot törlesztünk azzal, hogy az alábbiakban a „4-es művész-kör” egy kevésbé ismert tagja, Lestyán Béla rajztanár életpályáját, munkáit és munkásságát próbáljuk felvázolni. Maga a parancsnok is igen sokra tartotta: „Lestyán Béla rajztanár szebbnél szebb figurális rajzokban harctéri jeleneteket és emlékeket mentett meg az utókor számára. Ő rajzolta meg az ezred 1915. október 23-i éjjeli támadását a San Martino del Carsonál, ahol az ezred lendületes támadással kiverte a betört olaszokat, miközben egy olasz kormányozható léghajó bombákat dobott az ezredre. Ezt a képet a wieni földrajzi intézetben sokszorosítottuk is. Lestyán zászlós egyik legsikerültebb munkája a sok közül az ezred Károly-csapatkeresztes okmánya, melyet szintén a földrajzi intézetben sokszorosítottunk. Valósággal unikumszámba ment az ezred aranykönyve, amelybe minden kiválóbb tiszt, altiszt és honvéd hőstetete külön kartonon volt leírva. A kartonokon a szöveggel összefüggő művészi-es fejlécek és díszítő rajzok voltak. Ezeket mind Lestyán készítette.”⁴

Lestyán Béla személyével hivatalos irat jóformán alig foglalkozik. Katonai anyakönyvi lap vagy nem készült róla, vagy 1918 augusztusától, amikor tiszti rangot ért el, nem maradt fenn. Épp ezért életpályájának áttekintésekor nagyrészt csak a családjában véletlenszerűen fennmaradt iratokra tudunk támaszkodni,⁵ illetve teljesen sporadikus adatokkal rendelkezünk róla a korabeli könyvészeti források alapján.

2 Babos Krisztina i. m. 34. szerint Kratochvil a frontvonal mögött műhelyt létesített, ahol a Doberdó köveiből faragtak a 4-es katonáknak szánt emléktárgyakat. – Ilyen, magántulajdonban levő, a 4. honvéd gyalogezred jelvényével díszített, a Monte San Gabriele márványosra csiszolt kővből készített ezred-emléktárgy-levélnéhezék szerepelt a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HM HIM) Hadtörténeti Múzeum (HTM) „A Doberdó hőse. Kratochvil Károly altábornagy, a sokoldalú hazafi” című időszaki kiállításán (2016. június 3. – 2017. január 22.) is.

3 Az ezredmúzeum összegyűlt anyagából 1918 májusában Nagyváradon hadikiállítás nyílt, ennek ismertetőjéből alkothatunk fogalmat arról, mit tartalmazhatott. 1918–1919 folyamán ugyanis az ezredmúzeum anyaga megsemmisült, széthordták.

4 *Kratochvil Károly*: A volt nagyváradi m. kir. 4. honvédgyalogezred Hadimúzeumának keletkezése és pusztulása. In: Hadimúzeumi Lapok, II. évfolyam 5–7. szám 1926. november 25. Hiv.: *Ságvári György*: Tárgyasult emlékezet. In: *Ihász István–Pintér János* (szerk.): Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történeti Társulat Évkönyve 5. Budapest, 2005. 162.

5 A továbbiakban ld. a Lestyán család iratai + digitalizálás száma (a továbbiakban: LCs_), magántulajdonban.

2. kép ■ Lestyán Béla: Kratochvil ezredes hároméves parancsnoki jubileumára készült grafika – a fán a 4-esek emlékeztető harcainak színhelyei –, a fényképen a tisztikar. 1916. szeptember 10. (HTM Képzőművészeti Gyűjtemény 12398/Kp)

CSALÁDI HÁTTER, A BÉKEÉVEK

Elemi népiskolai bizonyítványa,⁶ valamint a m. kir. Belügyminisztérium által a magyar állampolgárságról szóló, 1916. február 9-én kiállított illetékességi bizonyítványa⁷ adatai szerint Lestyán Béla Károly a hajdani Bihar vármegyében, Nagyrábé⁸ községben, 1889. április 25-én látta meg a napvilágot. Az 1890-es összeírás szerint 2435-en lakták a települést, többnyire reformátusok, mindössze 90 római katolikus. Római katolikus vallású szülei – édesapja, Lestyán Károly segédjegyző⁹ és édesanyja, szül. Pethő Etelka ezért a szomszédos Báránd plébániatemplomában kereszteltették meg május 2-án Végh Vince plébánossal. Az anyakönyvi bejegyzés szerint keresztszülei Lakatos Károly nagyváradi törvényszéki ülnök és neje, Csupor Mária lettek – a gondos egyházfi még Gergely Mária, a szülésznő nevét is feljegyezte, sőt, Lestyán Béla későbbi házasságkötésének adatait is.¹⁰ A Lestyán család a „csíkszentkirályi” előnévvel rendelkezett, a Bihar megyében letelepedett család nemességét az eredeti címeres levéllel először 1781-ben, majd 1833-ban ismét igazolta.¹¹ Székely származásának tartották magukat a partiumi években is. Ő magát sokáig Lestyán Bélának nevezte; az 1940-es évektől ő is, leszármazottai is ugyanezzel az előnévvel a Lestyán névalakot használják.

Népiskolai bizonyítványából az is kiderül, hogy a ma Nagyvárad részét képező váradolaszi római katolikus fiú-népiskolában az 1898–1899-es tanévben jeles osztályzatokat szerzett: erkölcsi magaviseletét példásnak, szorgalmát dicséretesnek ítélték, a többi tantárgyból tanulmányi előmenetele jeles vagy kitűnő. Nem tudjuk, kitől örökölhette kiváló rajzkészségét, amellyel ezek szerint igen hamar kitűnt társai közül. Pályakezdésével kapcsolatban is szórvány adatokkal rendelkezünk csupán. 1907. június 3-án, Nagyváradon, a királyi római katolikus tanítóképző rendes tanulójaként 18 évesen kapott

6 Elemi népiskolai bizonyítvány. Nagyvárad, 1899. június 29. (A nagyvárad-olaszi róm. kath. fiú-népiskola igazgatósága fejlécével.) Itt születési dátuma tévesen: 1889. április 23. – LCs_1.

7 A miniszteri rendeletre kiadott igazolás. Budapest, 1916. február 9. – LCs_7.

8 Nagyrábé nagyközség Hajdú-Bihar Békés megyével érintkező délnyugati peremén fekszik, Debrecen megyeszékhelytől mintegy ötven kilométer távolságra. Földrajzi környezetét jellemzőbb módon a Nagy-Sárrétnek nevezett kistáj alkotja és határozza meg. – *Radics Kálmán* (szerk.): Nagyrábé. Száz magyar falu-sorozat, 2002. (elektronikus változatban is) 16.

9 Az 1856-ban született édesapa a helyi, 1888. január 3-án megalakult Önkéntes Tűzoltó Egyesület alapítója és főparancsnoka is volt. *Radics Kálmán* i. m. 73., *Józsa Kálmán*: 117 éves az Önkéntes Tűzoltó Egyesület. In: Nagyrábé Nagyközség Önkormányzata, valamint a Nagyrábéi Baráti Kör és Egyesület időszaki kiadványa. 14. évfolyam 3. szám 2007. november 5.

10 A kereszteleési anyakönyv szerint április 25-én. https://www.familysearch.org/search/record/result-s?givenname=B%C3%A9la%20K%C3%A1rly&surname=Lesty%C3%A1n&record_country=Hungary&count=20 (a letöltés időpontja: 2020. március 30.)

11 *Reiszig Ede*: Bihar vármegye nemes családai. In: *Borovszky Samu* (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai-sorozat. Bihar vármegye és Nagyvárad. Budapest, 1901. 615.

elemi népiskolai tanítói oklevelet, amely a magyar nyelvű elemi népiskolákban való tanításra képesítette őt. Jegyeiből világosan látszik, hogy a rajz, a szépírás, a testgyakorlás és a gyakorlati tanítás volt az erőssége; zenei képességei nem voltak kiemelkedők. Német nyelvből viszont vizsgázott, tehát ezt a nyelvet a magyaron kívül már akkor jó színvonalon beszélte, elsajátította.¹² Budapestre került,¹³ az egyetlen autentikus intézménybe, ahol, ha tanári vagy művészi ambíciókat dédelgetett, megfelelő oktatást kaphatott. A budapesti Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola fő tevékenységi köre a rajztanárok kinevelése volt, ahol egyúttal döntöttek is a növendékek sorsáról: 1897-ben a rajztanárjelöltek képzését radikálisan különválasztották a művészképzéstől. A tanári pálya kis jövedelmű, de biztos megélhetést nyújtott, mivel 1877-től, illetve 1889-től az alsó-, majd a középfokú iskolákban országosan kötelezővé tették a rajzoktatást, remélve ettől „a művészi ipar és a közizlés fejlődését”.¹⁴ A rajztanárok a szabadkézi rajz gyakorlása mellett a szerkesztő síkmértan és vetülettan alapfeladatait, szakrajzok készítését sajátították el különböző korú és iskolatípusba járó tanítványaikkal.¹⁵ 1913. június 17-én a főiskola bizottsága¹⁶ előtt képesítő vizsgát tett „Lestyán Béla urat a művészeti és a mértani rajznak a hazai polgári iskolákban, valamint ezekkel egyenrangú iparoktatási és alsóbb tanintézetekben való tanítására” képesnek nyilvánították.¹⁷ Összesen 25-en kaptak ebben az esztendőben polgári iskolai rajztanítói oklevelet.¹⁸

12 Elemi népiskolai tanítói oklevél. Nagyvárad, 1907. június 3. – LCs_3, LCs_4, LCs_5.

13 Itt folytatott tanulmányai magyarázatul szolgálhatnak arra a kérdésre, hogy mit keresett Lestyán Béla 1909. szeptember 25-től 1911. július 3-ig, majd 1911. szeptember 7-től 1912. július 9-ig, 1912. szeptember 17-től 1913. január 15-ig, végül 1913. február 6-tól 1913. július 16-ig állandóra bejelentve Budapesten, a Batthyány tér melletti Markovits Iván utca 4. számú házban (1913-ban nevezték át a Plébánia utcát. – Az azonosítást Saly Noéminek ezúton is köszönöm.) – Végzés. Budapest, 1934. január 17. – LCs_23.

14 <http://www.mke.hu/about/tortenet.php> (a letöltés időpontja: 2020. január 19.)

15 *Buday Lajos*: A magyar rajzoktatás a századfordulón (1895–1915). In: *A Szegedi Pedagógiai Főiskola évkönyve* 1. 1958. 269–298. http://acta.bibl.u-szeged.hu/17335/1/tanarkepzo_1958_1_269-298.pdf (a letöltés időpontja: 2020. január 19.)

16 A bizottság elnöke Schulek Frigyes műépítész, műegyetemi ny. r. tanár volt, jegyzője dr. Radnai Rezső miniszteri tanácsos. Tagjai: Várdai Szilárd főiskolai igazgató-tanár, dr. Badics Ferenc tankerületi kir. főigazgató, Havranek Ferenc műépítész, főiskolai tanár, dr. Weszely Ödön egyetemi magántanár, székesfővárosi főigazgató, Pórszász József okl. mérnök, ny. középiskolai igazgató, Edvi Illés Aladár festőművész, főiskolai tanár, Erdőssy Béla festőművész, főiskolai tanár, Benczúr Béla műépítész, iparművészeti iskolai tanár, Stróbl Alajos, a szobrászati mesteriskola igazgató-tanára, Hollós Károly, az Erzsébet Nőiskola tanára, Aggházy Gyula festőművész, főiskolai tanár, Loránfi Antal szobrászművész, iparművészeti iskolai tanár, Révész Imre festőművész, rajztanárképző főiskolai tanár, Kovács Géza rajztanárképző főiskolai tanár és dr. Pasteiner Gyula egyetemi ny. r. tanár.

17 Oklevele a család tulajdonában.

18 *Várdai Szilárd* (szerk.): *Az Orsz. M. Kir. Képzőművészeti Főiskola és a vele ügykezelés tekintetében egybekapcsolt festészeti és szobrászati mesteriskolák és a női festőiskola évkönyve az 1912–1913. tanévről*. Budapest, 1913. 44. oldalon a végzettek között ott szerepel Lestyán Béla neve is.

Lestyán Béla az 1912–1913-as iskolai nagyszünet alatt a balatonfüredi Állami Erzsébet Szeretetházban tartott kézimunka-tanítói (szlőjd)¹⁹ tanfolyamon is részt vett, ahol papír-, agyag- és gyalupad körüli munkák körébe vágó gyakorlatokban szerzett ismereteket, így ennek oktatására is vállalkozhatott. Ebben az iratban már a nagyváradai tanítóképző intézet rajztanáráként említik,²⁰ kissé megelőlegezve, hogy 1913. szeptember 1-jével a nagyváradai püspök, Széchényi Miklós a főhatósága alá tartozó királyi római katolikus tanítóképző-intézetben a rajz- és a szlőjd-oktatás segédtanárává nevezte ki, meghatározva illetményeit is: 1000 koronás törzsfizetésén túl 720 korona lakbért és 1000 korona államsegélyt kapott. A püspök aláírásával ellátott iratból érdemes idézni az ifjú tanerőt pályájára bocsátó szép gondolatot: „mí-
dön e szépen fejlődő intézet érdemes tanári karában helyt adok Tekintetes Uraságodnak, bizton reménylem, hogy a tanári karral egyetértőleg a gondjai-
ra bízott ifjúság testi és szellemi művelésén, gyakorlati és vallásos nevelésén minden erejéből fog dolgozni. Működésére a jó Isten kegyelmét esdve állandó hajlammal maradok őszinte jóakarója Széchényi püspök.”²¹

Tudását sokoldalúan használták már alkalmazásának első évében is: „Lestyán Béla, segédtanár. Világi, polg. isk.-ra képesített okl. tanár. Tanította a rajzot az I., II., III., IV. osztályban, a slőjdot az I–II. oszt. ban és a tornát mind a négy osztályban. Heti óráinak száma 18. Tanít 1 év óta. A rajz- és torna-
szertár őre.”²²

19 Szlőjd, a kézműves-alapú, kézügyességet fokozó oktatási rendszer, amelyet Uno Cygnaeus Finnországban kezdeményezett 1865-ben. A rendszer további finomítása, valamint világszerte való elterjedése és tanítása a 20. század elejére terjedt el Svédországból, Otto Aron Salamon elképzelésein alapulva, oly tárgyak készítését tanítva, amelyeknek azonnal hasznát lehet venni. A finn, dán, svéd, norvég iskolákban kötelező tárgy volt, abból az elvből kiindulva, hogy a gyermek munkakedvét fokozza, ha látja, hogy valami használhatót alkotott. <http://www.kislexikon.hu/slojd.html#ixzz643CX8kNV>, <https://en.wikipedia.org/wiki/Sloyd> (a letöltés időpontja: 2020. január 19.)

20 Kézimunkára Nevelő Országos Egyesület Budapesten 3871. számbizonyítványa, 1913. július 27. Bíró Sándor tanfolyamvezető és Guttenberg Pál igazgató aláírásával az eredeti és egy 1931-es hiteles másolat – LCs_61, LCs_2.

21 Kinevezés. Nagyvárad, 1913. július 20. – LCs_6., *Heilinger József* (szerk.): A nagyváradai királyi katolikus tanítóképző értesítője az 1913–14. iskolai évről. Nagyvárad, 1914. 4.: „Julius 21. A megyéspüspök Öexcellenciája 2558/1913. szám alatt Lestyán Béla okl. polg. isk. rajztanítót az intézethez kinevezi.” 5.: „Okt. 15. Az egyhm. hatóság 3719/1813. szám alatt közli, hogy a vk. nm. min. Lestyán Béla s. tanár kinevezését tudomásul vette és számára a fizetésekiegészítő államsegélyt 1913. szept. 1-től kezdődőleg kiutalta.”

22 *Heilinger József* 1914. i. m. 52.

A VILÁGHÁBORÚ KATONÁJA: UTÁSZ ÉS TEMETŐTERVEZŐ

Igen hamar, 1914 augusztusában mozgósították.²³ 1914–1915-ben a nagyvárad királyi katolikus elemi iskola tanári helyét fenntartották már a számára,²⁴ a világháború végén ide is tért vissza.²⁵

A legtöbb, kifejezetten személyére és háborús ténykedésére vonatkozó adalékot egyetlen kitüntetési javaslatában találjuk meg.²⁶ Az 1916. október 22-én a 22. tábori postaszámon keltezett és keletkezett kitüntetési javaslat még póttartalékos szakaszvezetőként említi, aki 1910-ben kapott kiképzést, és a javaslattétel idején 27 éves, két év két hónapja vonult be, s 1915. április 2. óta megszakítás nélkül a fronton tartózkodik.

Az ezredparancsnok, Kratochvil Károly terjesztette fel kitüntetésre az alábbi (eredetileg német nyelvű) indoklással: „Foglalkozására nézve rajztanár. Noha felmentethette volna magát, mégis önként jelentkezett és a Kárpátokban az első vonalban szolgált, ahol bátran és merészen viselkedett. Az itáliai hadszíntéren utász lett, és szolgálata ellátása mellett a Retablierungok (pihenők) alatt az ezred temetőit saját elgondolásai alapján tervezte meg és építette ki. Így keletkeztek a Vallone-völgy, Rupa és Bukovica temetői. Ezek kiváló alkotások a harctéren, amelyek művészien és kegyeletesen hatnak. Az ezred története számára is értékes darabokat készített. Saját állásokat, akár csak az ellenfélét – gyakran a leghevesebb tűzérsegi tűz közepette felvéve – a környéket, táborhelyeket, típusokat, minden képviseltetve van [ti. a rajzain – szerző]. Hozzáértő és önfeláldozó szolgálatellátása mellett az ezred dicsőségére különösen értékes tevékenységet fejt ki.” – A felterjesztés az Arany Érdemkereszt a Vitézségi Érem szalagján-ra történt, a 39. honvéd gyalogdandárnál azonban Stadler István ezredes a viselési sorrendben hátrább soroló II. osztályú Koronás Ezüst Vitézségi Érem megadását támogatta. Végül a 20. honvéd gyaloghadosztály parancsnoka, Lukachich Géza vezérőrnagy a még alacsonyabb rangú Koronás Ezüst Érdemkereszt a Vitézségi Érem szalagján odaítélését indítványozta, amivel 1916. november 5-én a cs. és kir. VII. hadtest parancsnoka, Georg Scharicz altábornagy egyetértett, s az Isonzó

23 Heilinger József (szerk.): A nagyvárad királyi katolikus tanítóképző értesítője az 1914–15. iskolai évről. Nagyvárad, 1915. 5.

24 Magyarország tiszti cím- és névtára, 34. évfolyam 1915. 446., Magyarország tiszti cím- és névtára, 35. évfolyam 1916. 474., Magyarország tiszti cím- és névtára, 37. évfolyam 1918. 416.

25 Rauscher Erzsébet: A Nagyvárad Magyar Tanítóképző Intézetek évszázadai. (Iskolatörténeti vázlat) In: Szabó K. Attila (szerk.): Az erdélyi magyar tanító- és óvóképzés évszázadai (1777–2000). Marosvásárhely, 2009. Lestyán Béla nevét az 1923–1924-es tanévnél (526.) és az egyesült Szt. Orsolya és állami tanítóképzőnél (529.) említi.

26 HM HIM Hadtörténelmi Levéltár (HL) I. vh. kit. jav. 60296/legs. – Dr. Kiss Gábor őrnagynak a kutatáshoz nyújtott segítségét ezúton is köszönöm.

3. a–b) kép ■ Lestyán Béla fiktív kitüntetései: Koronás Ezüst Érdemkereszt a Vitézségi Érem szalagján és a Károly Csapatkereszt

hadsereg parancsnokaként Svetozar Boroević is megerősített. Így aztán az 1917. február 19-én kelt legfelsőbb elhatározás, azaz az uralkodó mint Legfőbb Hadúr jóváhagyása után Lestyán Béla póttartalékos szakaszvezetőnek Koronás Ezüst Érdemkeresztet adományoztak a Vitézségi Érem szalagján, azaz hadiszalagon.²⁷

Mit is tudhatunk meg a fenti indoklásból, azon kívül, hogy Kratochvil ezredes igencsak kedvelte és számon tartotta? Lestyán Béla ezek szerint azok közé tartozott, akiket „a lelke sodra állított a sorba”, saját akaratából vonult be. Az ezred tagjaként a galíciai Rohatynnál eshetett át a tűzkeresztségen, s az őszi-téli kárpáti harcok folyamán megtapasztalhatta mindazt az elkésesredést, nehézséget, nélkülözést, amely fizikai és mentális tekintetben egyaránt emberfeletti erőfeszítést kívánt minden arcvonalbeli szolgálatot adó katonától. Ezekben a hónapokban közeli ismeretségbe került a gyalogsági és tüzérségi tűzzel, kézitusa bocsátkozott, és túlélte, túrtte a szelet, esőt, sarat és fagyot, támadott és visszavonult – és embereket látott megsebesülni, meghalni. Ő helytállt, amivel ezek szerint kivívta nemcsak bajtársai, hanem előljárói rokonszenvét, tiszteletét is, ráadásul sebesüléséről sincs tudomásunk.

27 Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, 44. évfolyam 34. szám 1917. március 10. 589.

1915 májusában az ezredet átirányították az újonnan kialakult olasz hadszíntérre, ahol – paradox módon éppen rendíthetetlen helytállásának és megbízhatóságának köszönhetően – a legveszélyeztetettebb, hatalmas véráldozatot követelő pontokon, így a Doberdó-fennsík kulcsának tekintett Monte San Michele magaslaton – vetették be őket.

4. kép ■ Lestyán Béla: Kézigránát-támadás – olasz harctér, 1915 (HTM Képzőművészeti Gyűjtemény 15067/Kp)

Lestyán Béla a jellemzés tanúsága szerint itt utászként (Pionier) tevékenkedett, amely alatt a hegyvidéken elsősorban állások, géppuskafészek, alagutak, kavernák²⁸ sziklába fúrását, robbantását, ellenséges drótakadályok és műszaki zárok szétrombolását kell értenünk; de az ő feladatuk volt az aknaharc is, mélyen a föld alatt, a lelepleződés állandó veszélyében. S akkor még nem beszéltünk a saját drótakadályok, távíró- és távbeszélővonalak telepítésének, kijavításának napi szükségességéről, amelyet többnyire fedezék nélkül

²⁸ Kaverna: mesterségesen kialakított barlang, többnyire óvóhely.

5. kép ■ Lestyán Béla: Népfelkelő – olasz harctér, Hmeljčič, 1915 (HTM Képzőművészeti Gyűjtemény 15069/Kp)

FUTÓÁROK A SAN-MICHELÉN

LESTYÁN RAJZA

6. kép ■ Lestyán Béla: Futóárok a San Michelén (Négyes honvédek az első világháborúban – töredék. HTM Könyvgyűjtemény)

előrekúszva, éjjel próbáltak elvégezni. 1917 októberétől az utászok végezték a hidak helyreállítását, építését, az erőszakos folyamatkelés előkészítését, majd végrehajtását is. Az extrém körülmények közti precíz munkavégzés – fegyver nélkül, állandóan kiteve az ellenséges tűznek – kötélidegeket, vakmerőségig magabiztos, döntésképes és leleményes embert kívánt, miközben a gyászt – a bajtársak eltűnését, halálát, megrokkadását – is folyamatosan fel kellett dolgozni.

A póttartalékos szakaszvezető rajztudásának az utászok bizonyára nagy hasznát vették a műszaki létesítmények tervezése, előkészítése során, de minden valószínűség szerint nem hagyták ki az aktuális gyakorlati feladatokat végrehajtásából sem. Legénységi állományban, panasz nélkül, nagy elszántsággal és lelkierővel állt helyt az idegörlő, folyamatos koncentrációt igénylő beosztásban.²⁹

Lestyán Béla parancsnoki méltatásában jelentős nyomatékot kapott művészi működésének egy olyan területe, amelyről e forráson kívül semmilyen tudomásunk nem volt. Ezek szerint a Vallone-völgyben, a doberdói fennsík

29 Bővebben lásd: *Jacobi Ágost* (szerk.): Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban. Budapest, 1938.

7. kép ■ Bukovica, a tiszti temető kialakítása (HTM Fotóarchívum 28180-224/Fk)

alatt létesült hatalmas, több ezer halottat befogadó hősi temető megtervezésében, művészi igényű kialakításában igen jelentős szerepet játszott. A Vallone-völgyi sírkertről az ezredparancsnok egy másik, számára kedves utász-katonája kapcsán is megemlékezett: „De volt a Vallone-völgyben egy nagy temető is. Ez volt a 20. hadosztály honvéd ezredeinek temetője, ahol több mint ezer honvéd, köztük 250 4-es honvéd is, örök álmát alussza. Holdvilágos estén, amikor a 4-es honvéd ezred táborozott a Vallone-völgyében tartalék gyanánt, Rác Miska kiballagott a temetőbe és a sírokban pihenő honvéd bajtársaknak fújta tárogatóját, szebbnél szebb dalait. Megrendítő és megható volt a Rác Miska kegyelete.”³⁰ A harctéren Lestyán még Rupa³¹ és Bukovica³² településeken tervezett és épített temetőt – egyik sincs már meg.

30 Domonkos László: Csillag a zeniten. In: Hítel, 23. évfolyam 6. szám 2010. június 37., Domonkos László (szerk.): Gyászos idők tündöklő csillaga – Kratochvil Károly válogatott írásai. Debrecen, 2012. 18–19. – A Vallone-völgyben több temető is volt (pl. 17-eseknek, 20. honvéd gyaloghadosztálynak), mára mindet felszámolták. Az isonzói temetőkkal kapcsolatos információkat Babos Krisztinának és Pintér Tamásnak, a Nagy Háború Kutatásáért Közhatalmú Alapítvány munkatársainak ezúton is köszönöm.

31 Rupa (olaszul Ruppa): falu Horvátországban, a Tengermellék-Hegyvidék megyében, Fiumétől 21 km-re, északnyugatra. Közigazgatásilag Matuljihoz tartozik.

32 Község Nova Goricától délnyugatra, annak szinte külvárosa. Bukovicán tiszti temető volt, de már nincs meg, helyén ma polgári temető van. Ez a katonai temető szerepel Jámbor Lajos rajzán, A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 1. évfolyam 8. számának címlapján. A katonái által nagyon szeretett Énekes Ágoston százados sírját a bukovicei tiszti temetőben Lestyán Béla rajza őrizte meg (HTM Képzőművészeti Gyűjtemény 15068/Kp)

A MŰVÉSZI KITELJESEDÉS IDŐSZAKA: VOLHÍNIA

1916. november közepén a kivérzett, halálosan fáradt ezredet kivonták az első vonalból, és hosszabb pihenőre Volhíniába kerültek, újév táján a német 215. gyaloghadosztály kötelékébe.³³ Luck és Lemberg közt félúton, a Gnila Lipa folyó mocsaras vidékén Dykovynynél, Gorochow és Brany környékén már kiépített állásokba érkeztek, ezeket erősítették és fejlesztették tovább,³⁴ s ezt követően némi tűzérési tűz elviselésén kívül csak a járőrszolgálatot kellett szorgalmasan ellátniuk.

Az állomány kikapcsolódását, pihenését az időjárás viszontagságainak ellenálló, megfelelő erdőbeli barakk-táborhely kialakítása biztosította: tisztálkodhattak, rendbe hozhatták fegyverzetüket, ruházatukat és felszerelésüket, normálisan étkeztek. A testi felüdülést a lelki-szellemi felfrissülés követte: 1917. május 9-én, Zita királyné születésnapján zenés misével szentelték fel az erdőtáborban a nevét viselő kápolnát; ekkor hangzott fel először az ezredzenekar előadásában a Negrea hadnagy által komponált Négyes induló.³⁵ Aznap avatták fel az Ottó trónörököséről elnevezett Katonaotthont³⁶ is, ahol a legénység egyfelől szükségleti cikkek (pl. borotvaszappan, bokszenőcs, bajszkötő, biztosítótű, önműködő irón, tetűpor, radír, érem-szalag, zokni

33 „Az adamowkai [ma: Adamivka, Volhinia, Ukrajna – szerző] részen is otthagytuk szorgalmas kezünk nyomát: mintaállások s a német sógort ámulatba ejtő fedezékek születtek ott a kegyetlen téli hónapok alatt. Teljes ambícióval és munkadühvel azonban itt, a félsziget-országban feküdt neki a négyes gárda az alkotásnak, s pár hónap alatt különbnél különb unterstandokkal, kavernákkal, pavillonokkal telt, parkosított »Gronau-Waldlager«-t varázsolt a Lipa mocsaraitól szegélyezett őserdőbe.” – A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 5. szám 1917. június 4. Az erdei tábor nevét a német vezénylő tábornokról kapta. Johann (Hans) Karl Hermann Gronau von Gronau (1850–1940) porosz tűzértábornok, 1916. augusztus 5-től a keleti fronton a nevével jelezték a keleti frontra helyezett XXXXI. tartalékhadtestet (Armeegruppe von Gronau, 1916. szeptember 18-tól 1918. március 7-i fennállásáig: Armeeteilung Gronau) https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_von_Gronau (a letöltés időpontja: 2020. április 5.)

34 Egy Ács Vilmos hadnagy által írt dramolett színhelye révén részletes leírása: A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 3. szám 1917. húsvét 6. „Wolhyniai lövészárók a »változtatlan helyzet« idején; puská lövése sem hallik. Hosszú hónapok alatt izlésesen, szinte művészettel kiépített lövészárók 2 méter mély. Aki az árok fenekén áll, az nem lát mást, csak a mindig szürke wolhyniai eget. Ha fellép a földből kifaragott padkára, feje szabad célt mutat. Az árok falai fűzfaágakból font fallal vannak bélelve. A falba szekrények vannak bevájva; a kisebbek töltény, a nagyobbak a kézigránatok számára, mindegyiket kátránypapírból készült fedél takarja le. – Az árok fenekén, a padkán, a fonásokon fagyott hónyomok, egyébként a legnagyobb tisztaság. Kemény orosz tél van.”

35 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 5. szám 1917. június 5. – Itt esik szó az ezredben szolgáló Kner Endre kommentárjairól is.

36 „(...) oly természetesnek találhatók, hogy a legelső rajvonal mögött 3–4 kilométernyire május 9-én egy hamisítatlan kabaréelőadásban gyönyörködhattetek egy olyan teremben, mely legalábbis versenyez a magyar vidéki városok nyári színpadjaival.” – A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 5. szám 1917. június 3–4. (A Katona-Otthon „ünnepélyes megnyitását tartott vidám mulatság”-ról szóló beszámolóiból.)

stb.)³⁷ vásárolhatott, másfelől szórakozhatott, mert összejöveteleket, mozi-előadásokat, hangversenyeket rendeztek benne és itt tartotta nagysikerű (kabaré) előadásait az ezred ekkor alakult Négyes Frontszínháza.³⁸ Ekkor teremtdtek meg a képzőművészeti alkotás kényelmes feltételei is, a fényképek tanúsága szerint színházi díszletektől³⁹ kezdve a szobrokig minden készült a Sidló Ferenc,⁴⁰ Walleshausen Zsigmond⁴¹ és Lestyán Béla részére kialakított erdei műteremben.

Itt, a csendesebb orosz fronton érte őket I. Ferenc József halálának híre, itt esküdtek fel az új uralkodóra, ide érkeztek a menetszázadok, és kapták meg a tulajdonképpeni harcászati kiképzést. Itt képezték ki a rohamcsapatok leendő tagjait – és ezen az aránylag nyugodt helyen volt ideje az állománynak feltöltődni, kipihenni a fáradalmakat.⁴² Mindennapjaikról így számolt be a

37 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 4. szám 1917. május 1. 11.

38 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 3. szám 1917. húsvét 13.: színházi rovata felsorolja a társulat személyzetét. A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 4. szám 1917. május 1. 13.: már dicsérő kritikát ír a szereplőkről.

39 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 4. szám 1917. május 1. 14.: „A technikai berendezés nehézségeit végre sikerült elhárítani. Ugyanis az Igazgatóság díszletfestőknek szerződtette Lestyán Leó és Walleshausen Waldemár ismertnevű művészeket (utóbbi a szükséges festőszerekért külön Nyílt-parancssal rögtön felutazott Bécsbe); a scenikai rendezésre pedig Sidló Simont, a híres szobrászművészt (ki azonnal hozzálátott arkangyal megmintázásához, a szükséges pózban).” – az Ember tragédiája (képzelt, április 31-i) előadásához.

40 Sidló Ferenc (Budapest, 1882 – Budapest, 1954) szobrászművész, a magyar emlékműszobrászat egyik nagymestere. Az Iparművészeti Iskolában Mátrai Lajosnál, majd a Képzőművészeti Főiskolán Stróbl Alajos mesteriskolájában, majd Bécsben és Münchenben tanult. 1906-tól a Műbarátok Köre ösztöndíjjával Rómában élt, de a nyarakat a Gödöllői művésztelepen töltötte. Hazatérése után, 1908-ban Gödöllőn telepedett le, s ott élt 1912-ig. Körösfői Kriesch Aladárral készítették a marosvásárhelyi kultúrpalota számára a Ferenc József koronázását ábrázoló domborművet, s még számos épületdísz. 1910-ben egy évet Münchenben, 1913-ban néhány hónapot Firenzében töltött. 1924-től 1948-ig tanított a Képzőművészeti Főiskolán, közben dolgozott a Százados úti művésztelepen is. 1929-ben rendeztek műveiből gyűjteményes kiállítást az Ernst Múzeumban. 1936-ban állami nagy aranyéremmel tüntették ki, a Horthy-korszakban a sokat foglalkoztatott emlékmű- és portrészobrászok közé tartozott. Legismertebb műve a székesfehérvári István király szobor és a budapesti Danaidák kútja. https://www.gvkk.hu/wiki/index.php/Sidl%C3%B3_Ferenc (a letöltés időpontja: 2020. március 30.)

41 Cselényi Walleshausen Zsigmond (Bécs, 1887 – Franciaország, 1978 körül) festő, grafikus, plakáttervező, bábművész. Művészeti tanulmányait Hollósy Simon növendékeként kezdte. Münchenben és Párizsban képezte magát. Blattner Géza kezdeményezésére, vele és Detre Szilárdal közösen hozták létre a Wayang játékok című bábelőadást 1919-ben. Első önálló kiállítása a Wiener Szalonban (Bécsben) volt 1920-ban. Külföldi tárlatok során vett részt Velencében, Berlinben, Nürnbergben, Varsóban. 1931-ben Párizsban telepedett le, itt bekapcsolódott az Arc-en-Ciel bábegyesület tevékenységébe mint báb- és díszlettervező, író, fordító, bábmozgató. Részen ő készítette az 1937-es „Az ember tragédiája” előadáshoz a francia fordítást, bábokat és díszleteket. Kimagasló alkotásai 1934-ben a „Magyar legenda” című előadáshoz készített marionettjei és mozgatható maszkja. 1957-ben a Párizs melletti Asnières sur Seine-ben élt. – <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz29/5.html>, https://www.kieselbach.hu/muvesz/walleshausen-zsigmond_1152 (a letöltés időpontja: 2020. április 1.)

42 „Kezdtünk berendezkedni, a nyugalmas frontszakasz bizalmat adott, a tétlenség nem a harcos módszerre, munkához láttunk. Erősítettük a védővonalat, – kényelmesebbé tettük tartózkodási helyünket...” – Devecska Ferenc tartalékos hadnagy visszaemlékezése a volhíniai időszakra. In: *Makay (Machalek) Pál: Négyes honvédek fegyverben. Békéscsaba, 1934. 182–184.*

8. kép ■ Kratochvil és művészei: Walleshausen Zsigmond, Sidló Ferenc és Lestyán Béla

szemtanú: „Mikor a front csöndes azt hinnétek, tétlen heverés, sütkérezés és unalom a katona élete. Ó, milyen tévedés! Hát elképzelitek, hogy az az ezer meg ezer szorgos kéz, pihent elme dologtalanul, alkotás nélkül töltsön el akár egy órát is? A századoknál gyakorlat gyakorlatot ér; az állások, támpontok, fedezékek mind erősebbre épülnek, csinosodnak; veteményesek, virágos kertcskék varázsolódnak eléjük máról-holnapra; a buján növő rétek, még a drótkadály előtt is, egyik éjjelről a másikra rendekre dőlnek bátor kaszák suhintásai alatt, s szaporodnak, növekednek ott hátul a tartalék szénakazlak, az utász-század táborhelye lassanként egy hatalmas, százféle mesterséget felölelő gyárteleppé fejlődik, ahol a drótsövénytől kezdve polituros butorig minden házilag készül. Hatalmas műteremben művészek örökítik meg az ezred életének nevezetesebb mozzanatait vásznan és agyagban. S hogy a rajvonat népe még jobban elfeledhesse a harctér ridegségét, a családi élet hiányát: egymás után épülnek a Katona-Otthonok, sokféle szórakozást, üdülést nyújtva a pihenő bakáknak. A kantinok ellátják minden szükségessel, s hogy a lélek, a kedély is megkaphassa táplálékát: egyre-másra rendeződnek a különféle kabarék, színielőadások. A Négyes Frontszínház, amely előző számainkban még Zách Viliczán tréfáiként szerepelt, valóság immár; minden vasárnap újabb és újabb előadásokkal mulattatja az Ottó Katona Otthon vendégeit. Sőt, legujabban maga a hadosztály szervezett egy állandó kaba-

ré-társulatot, amely első brany-i előadásai után négy kedélyes délutánt már ezredünknek is szerzett első vendégszereplésével.”⁴³

Az ezred I. zászlóaljánál 1917. július 22-én sor került a Kratochvil Katona-Otthon felszentelésére is.⁴⁴ Ezzel egyidőben a 20. honvéd gyaloghadosztály frontszínháza is létrejött, és körútja során a 4-eseknél is fellépett a hadosztály özvegy- és árvaalapja javára.⁴⁵ Ugyanebben a számban a sokoldalú műkedvelő-tanító, Jámbor Lajos tartalékos hadnagy rajza megörökítette Kovács János szakaszvezetőt, az ezred műasztalosát, József főherceg mellszobrának állványának készítése közben.⁴⁶

A NÉGYES HONVÉDEK HÁBORÚS LAPJA

Volt azonban Lestyán Bélának egy félhivatalos elfoglaltsága, amely igazán ismertté tette a nevét: a 4-es tábori újság grafikai anyagának elkészítésében való részvétel.

Az összetartozás és a bajtársiasság érzésének kialakulására és tudatos ápolására a körülbelül 3–5000 főt magába foglaló ezred, nemkülönben a 900–1500 fős zászlóalj vagy egy 3–400 emberből álló század igencsak alkalmas közegnek bizonyult. Az egy vidékről történő besorozás, az együtt átélt háborús viszontagságok, az összezártságban kirajzolódó erények és árnyoldalak közösséggé kovácsolták az egységeket, még abban az esetben is, ha a hadkiegészítési területen többnyelvű – a 4-eseknél a magyar mellett román – népesség élt. Amennyiben akadt néhány profi vagy amatőr írásra és/vagy szerkesztésre vállalkozó tollforgató, azonfelül egy, az írott szó fontosságát megértő parancsnok, többnyire megszületett és több-kevesebb időt meg is élt a saját tábori újság.

Ma már ezeknek az első világháborús ezredlapoknak a tartalma nehezen értelmezhető. Eleve egy alakulat identitás-tudatát erősítendő jöttek létre, közösségteremtő és -fenntartó szándékkal íródtak, tehát azok az elemek kaptak bennük hangsúlyt – például becenevek, szituációk, szleng –, amelyek ezt az összetartozást erősítették. A *Négyes Honvédek Háborús Lapjának* írott és képek által közvetített szlengjét a háborús kényszer miatt huzamos időt együtt töltő tisztek, tiszthelyettesek és a legénység szándékosan formálták és használták egységességük és másoktól való különbözésük jelzésére. Ezt az elit-öntudat kialakítására való törekvést, egyediséget Kratochvil ezredparancsnokként messzemenően támogatta – annál is inkább, mert az ő személye is e legenda-kör, egyben a bajtársi közösség fontos összetartó ténye-

43 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 6–7. szám 1917. július 26. 13.

44 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 6–7. szám 1917. július 26. 15–16.

45 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 6–7. szám 1917. július 26. 16–18.

46 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 6–7. szám 1917. július 26. 34.

9. kép ■ A 4-es honvéd mitikus harc szintjére emelt helytállása a húsz patkószeggel kivert ún. „huszas” buzogánnyal a kép ihlette Jámbor Lajos-versből is kitétnék: „Gránátfüstök és vérből szálló ködök / Arcát látni nem engedik. / Meddig zuhog még szeges buzogánya?” (*A Négyes Honvédek Háborús Lapja*, 2. évfolyam 6–7. szám 1917. július 26. Lestyán Béla által rajzolt címlap)

zője volt. A kézzel írt, rajzolt és sokszorosított *A Négyes Honvédek Háborús Lapja* sajátos kevercsként képezte le komoly és humoros formában a katonák ünnep- és hétköznapijait.⁴⁷ „Mi időszakiak vagyunk mint a ránci szökőforrás⁴⁸ és humorosak, mint akár – Mark Twain⁴⁹ – üzent a szerkesztő egy Érdeklődőnek. Miután saját szórakoz(tat)ásukra készítették, már a háterszá-

47 A még *Leölkes Vármegye* címmel megjelenő I. évfolyam 1. szám 1916. január 31-én jelent meg. Vezércikkében még így írtak: „Célunkül tűztük ki, hogy a háború folyama alatt előforduló számtalan kedves apróságot összegyűjtsük, megőrökötsük s a magyar katona, – s elsősorban a négyes honvédek – becsületes lelkéből származó cselekedeteit a feledés tengeréből kihalásszuk.” – 1916 februárjában már *A Négyes Honvédek Háborús Lapja* címmel jelent meg

48 Ránc (szlovákul: Rankovce) község Szlovákiában, Kassától 28 km északra, ma a „szökőforrás” Ráncfűd (1899-ig Herlein, szlovákul: Herľany) üdülőfalu területén. A gejzír forrását 1875-ben 404 m-es fúrással találta meg Zsigmondy Vilmos geológus. Vize 32–36 óránként 25–30 m magasra tör fel vastag sugárban. <https://hu.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1ncf%C3%BCred> (a letöltés időpontja: 2020. április 15.)

49 *A Négyes Honvédek Háborús Lapja*, 1. évfolyam 6. szám 1916. június 1. 8.

gi kor- és bajtársak sem tudtak a hírek, poénok egy részével mit kezdeni – még kevésbé az utókor. A megőrzött tábori újságszámok primer forrásértéke azonban még így is kiemelkedő, részben a szerzők, részben a közölt írások miatt. Jól példázza ezt Lestyán Béla esete, akinek „háborús alkotói korszakáról”, jelleméről az újság nélkül szinte csak néhány rajz erejéig tudnánk.

A művészi trió – Sidló, Walleshausen és Lestyán – elsődleges feladatuk az ezred haditetteinek megörökítését, katonaportrék, emlékműtervek készítését kapta, de bekapcsolódtak az 1916 elején indított *A Négyes Honvédek Háborús Lapja* illusztrálásába is.⁵⁰

Minden lapszámhoz egyedi címlap készült; ezek közül a szignók alapján a legtöbbet – hetet⁵¹ – Lestyán Béla, valamint a szerkesztő, Jámbor Lajos tartalékos hadnagy⁵² rajzolta, de Sidló Ferenc kézigye is fellelhető három címlapon. Lestyán illusztrációi és karikatúrái rendszeresen feltűnnek az újságban. Az 1917. május 1-jei számtól a 10 sorozatban megjelent Négyes arcképcsarnok tisztekről készült, csaknem 50 portréból álló karikatúra-füzér számos darabját ő rajzolta – kár, hogy néhány esetben az ábrázolt neve nem került oda.⁵³ El kell fogadnunk, hogy – mint Kratochvil nemegyszer hangsúlyozta – „A tábori újság (...) nekünk van szánva és nem a nyilvánosságnak, nem a nagyközönség-

⁵⁰ Babos Krisztina i. m. 33–35.

⁵¹ Először rendszerezte: Babos Krisztina i. m. 71. Ezek:

- A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 1. évfolyam 4. szám 1916. március: geometriai formájú, magyaros motívumú keretbe foglalt, kitárt szárnyú, karmai közt kardot tartó sas, alatta vaspánttal körbefogott terület (szignó a K betű felett).
- A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 1. évfolyam 4. szám 1916. október: 4-es honvéd katona, jobb-
jában a közelharcban előszeretettel használt húsz patkószeggel kivert, ún. „huszas” buzogánnyal,
baljában szívárányt tart a napsugaras-koronás magyar címer fölél.
- A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 1. szám 1917. január: István bátya, a volhiniai teli
őrszem (a hozzá tartozó Jámbor Lajos-vers szerint: „Irdatlan, dísztelen fehér bunda rajta, A süvege
alatt fülvédő hósapka, Csúf nagy szalma saru a bakancsos lábán, Drótkerítés előtt tipeg-topog árván.
Szuronyos puskája a lőrésben fekszik ...”)
- A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 2. szám 1917. február: Hómezőben menetelő ba-
kák – Lestyán vázlata után.
- A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 4. szám 1917. május 1.: „Négyes Frontszínház”-ka-
rikatúra.
- A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 6–7. szám 1917. július 26.: sziklafennsíkon álló
4-es honvéd pörgeti a „huszas” buzogányt (a lap 1–2. oldalán a Jámbor Lajos által a képhez kom-
ponált hosszabb költemény, ennek részlete: „Gránátfüstök és vérből szálló ködök / Arcát látni nem
engedik. / Meddig zuhog még szeges buzogánya?”).
- A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április: Sapkájával a felkelő napot
köszöntő, a Doberdó szikláján lábát megvető 4-es honvéd.

⁵² A civilben tanító Jámbor Lajos 1917. február 4-én készített ceruzarajzot Lestyán Béláról Skrycho-
low-ban (ma: Szkrigove, Volhinia, Ukrajna) (HTM Képzőművészeti Gyűjtemény 15209/Kp)

⁵³ Babos Krisztina i. m. 35., 70.: „A rajzok többségét Lestyán Béla készítette, de rajta kívül Jámbor Lajos,
Dunst Andor és Vad Péter szignója is előfordul. A lap különböző számaiban még szétszórta, egyes
cikk, történetek mellett illusztrációként vagy csak önállóan előforduló további karikatúrák együtte-
sen megörökítik a 4-es tisztakar jő részét (bár sajnos nem mindig névvel).”

nek”⁵⁴ – a poénok nagy része és néhány szereplő kiléte örökre rejtély marad.⁵⁵ Témában, közös élményekben pedig nem volt hiány: a hazai újságok, a tábori telefon ontotta (fél)hivatalos hírek mellett étkezés, gazdasági ügyintézés, alkalmi összefüggések, egy-egy bajtárs ünneplése vagy csak egy kártyázás, borozgatás, közös dohányzás során lehetett egymást ugratni, információt cserélni.

A 4-es honvédezrednél a tábori újság szerint főhősünk a „Pocus”⁵⁶ becenevet kapta, s gyakran esett szó a lap hasábjain is róla: több kis történetnek is ő a (fő)szereplője, részint korpulens alkata, részint művészi munkái, de nem utolsósorban tréfára hajló természete miatt.

[Arra a körkérdésre, hogy az orosz forradalom milyen hatással lesz a világháborúra]

Ország, szb. hős-gyáros: „Csupán azt fájjalom, hogy az orosz forradalom hősei és mártírjai nem ezredünk állományába tartoznak s így dicső tetteiket nem örökíthetem meg az utókor számára a »Hősök könyvé«ben!”⁵⁷

Lestyán, a Hősök képiro deákja: „Még csak az kéne! Nincs így is elég firkálni valóm!”⁵⁸

„A csárda-asztalnál”⁵⁹ feljön a szó Keszler hadnagyról, volt ideiglenes ezredparancsnokunkról. Hogy ő mindig mint: Major Keszler, írta alá a nevét nálunk is.

54 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április 3.

55 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április 6. – „Minden sorát, szavát és rövidítését csak azok értették, akik akkor és ott részesei voltak a 4-es ezred történéseinek. Ma is sok mindent megérthetünk, hiszen az írások, rajzok nagy része önmagában is értelmezhető, vagy akár megfeythető, sőt a levéltárakban fellelhető napiparancsokból, egyéb kiegészítő forrásokból akár eseményekre és személyekre is fény derülhet, de az biztos, hogy pl. a Hirdetések vagy a Szerkesztői üzenetek rovat számos bejegyzése, vagy akár a rajzok egy része csak helyben volt dekódolható.” *Babos Krisztina* i. m. 39., 70.

56 „Pocus, a hős rajzoló” címmel Walleshausen karikatúrája: A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 6–7. szám 1917. július 28. 5.

57 Hősök Könyve: az ezred katonáinak hadiútját és hőstetteit megörökítő album, amelyet az „ezred aranykönyve”-ként emlegetett Kratochvil. Leírása szerint ez valamiféle kartonlapon személyi nyilvántartó rendszer lehetett, amelynek fejlécét, grafikai képét és egyedi illusztrációit Lestyán Béla készítette el. Kötetté való összeállítására valószínűleg sohasem került sor, anyaga elveszett, csupán egy-egy személyes történet jelent meg *A Négyes Honvédek Háborús Lapja* hasábjain: pl. 3. évfolyam 1–2. szám 15. (Buzgó György tizedes). Hasonló próbálkozás volt az ezredben történt humoros eseteket summázó Anekdotakönyv is. A Hősök könyvéből – *Babos Krisztina* i. m. 33.

58 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 3. szám 1917. húsvét 3. – lapalji jegyzet a Lestyán-szöveg alatti körbélyegző-karikatúrához: „Lestyán barátunk nyilatkozatára kénytelenek voltunk, hitelesség okából, láthatólag rányomni az ezred-pecsétet, nehogy ismét meggyűljék a baja – a grodeki Bahnhof-kommandóval. – Szerk.”

59 Az ezred, illetve a zászlóalj gazdasági hivatalát nevezték így, elé a főnök vezetéknevét téve volt azonosítható. Eredetileg katonai fedőnév, amelyet a telefonisták, táviráskok szóhasználatában tettek kötelezővé, hogy az állások közelsége miatti „áthallások” során az ellenség nehezebben értelmezze őket. Hasonló: vármegye = zászlóalj (előtte a mindenkor parancsnok vezetékneve, pl. Leölkes-vármegye); század = község; szakasz = tanya. – *Babos Krisztina* i. m. 33.

10. kép ■ Walleshausen Zsigmond karikatúrája önmagát és „Pocust” örökítette meg *A Négyes Honvédek Háborús Lapjában*

– Na igen, mert közös ezredbeli! – jegyzi meg valaki.

Lestyán, művészeti szakaszvezető, t.b. telefonista, azonban hevesen tiltakozik ez ellen:

– Ha honvédeknel van, írja – honvédül!

Jámbor, a javíthatatlan lecsap erre a kis nyelvbotlásra:

– Na igen! és a közös – közösül!”⁶⁰

„Mikor lesz béke? ... Próbáljunk látnoki szemekkel belebámulni a békéig terjedő idő ködtengerébe; elég pikáns passziónak ígérkezik megsejteni: melyikőnk mire viszi – addig! ...

(...) Lestyán – befejezi »Kézitusa San Martino és vidékén« c. nagy vásznát.”⁶¹

„Fáradhatatlan szorgalmú Lestyánunk, az önkéntes rajzoló, ezredes úr megbízásából egy nagy kompozícióba fogott bele: Ellentámadás San Martinnál. Hogy hónapok éjt nappallá tévő munkájával mennyire haladt, ne kuttassuk; elég az hozzá, hogy már belefogott a nagy műbe ... A multkor, egyik tanulmányi kirándulása után, lejelentkezik az ezred-par.-ságnál.

60 *A Négyes Honvédek Háborús Lapja*, 2. évfolyam 3. szám 1917. húsvét 15.

61 *A Négyes Honvédek Háborús Lapja*, 2. évfolyam 4. szám 1917. május 1. 5.

– Na Lestyán, mi van San-Martinóval? – kérdi Ezredes úr.
 – San-Martino? ... Már tavaly augusztusban otthagytuk az olasznak ... –
 hebegi a hős rajzoló.”⁶²

„A csárdaasztalnál. Palacsinta. Fejenként két darab.
 Lestyán: Na, én szívesen megennék még vagy tizenkettőt!
 Jámbor: (a paprikával kínálja) Parancsolj!
 Lestyán: ?
 Jámbor: Na igen! Ez tizenkettő = kétszer hat; igen erős...”⁶³

A Katona-Otthon megnyitása napján Lestyán karikatúráit is közszemlére tették.

„Egymást követték a »szakértő« megjegyzések:
 – Gazdagnak az arcára hárommal kevesebb szeplőt rakott fel, mint a valóságban!...
 – Ács Vilit nem pingálta elég kopaszra!
 – Te, az nem Ács Vili, hanem Frieder!
 – Ja? ... Annak elég kopasz! ... és így tovább.”⁶⁴

„A laikus: Hallottad, Lestyánt hadapród őrmester jelöltté léptette elő Ezredes Úr!

A bennfentes: Na igen, a »San-Martinói ellentámadás«-ért.

A laikus: Hallod, akkor az nem is valami nagy jutalom! ... Mások – vaskoronát⁶⁵ kaptak egy san-martinói ellentámadásért!...”⁶⁶

A kabaré kuplészövegeiben is megemlítették a díszletfestőket:

„Amíg Walli és Pocus itthon hősen mázolt,
 Ács Vilmos, mint villamos Bécsben bőszen gázolt...”⁶⁷

Az olasz frontra való 1917-es visszarendelésüket követően Lestyán Béla hivatalosan több ízben is felkereste a régebbi harcok színhelyeit, ennek nyomán több ízben említette az újság:

62 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 4. szám 1917. május 1. 9.

63 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 4. szám 1917. május 1. 14.

64 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 5. szám 1917. június 7.

65 Ti. a kitüntetést, az Osztrák Császári Vaskorona Rendet.

66 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 5. szám 1917. június 13.

67 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 6–7. szám 1917. július 26. 22. A tutista-kuplé.

A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 5. szám 1917. június 18.

„Mikor Jámbor és Lestyán a San-Michélét járták, meglátogatták a régi रुपai négyes-temetőt. Az olaszok pietását jellemzi, hogy az összes honvédsírok épek és gondozottak voltak a temetőben, sőt új magyar katonasírokra is akadtak, az olaszok által állított keresztekkel.”⁶⁸

„Szűts százados⁶⁹: – Hova, hova, Lestyán?

Lestyán: – Megyek a Gabrielére!

Szűts: – De hiszen ott már nincsenek olaszok!

Lestyán: – Hisz éppen azért!...”⁷⁰

„Lestyán barátunk meglátogatja Kratochwil ezredes urat a »Sólyomfészek«-ben,⁷¹

– Mit csinálsz most, Lestyán? - kérdi tőle az Ezredes Ur.

– A III. zlj. gh. főnöke vagyok! - feleli önérzetesen Pocus.

Ezredes ur sokatmondóan legyint a kezével:

– Nem azt kérdem! Mi van a rajzokkal?”⁷²

„Beszélgetnek a vonat-asztalnál:

– Sándornak⁷³ van egy bronza és egy vasérdemkeresztje...

Gyenge⁷⁴ Pocushoz: – Ha te rajtad függött volna: mit adtál volna neki?

Pocus: – Ha már én rajtam függött volna, természetes, hogy nem adtam volna neki!”⁷⁵

„Pocus lamentál:... És rajzolnom kell, egész csatajeleneteket, modell nélkül... A tölcser-robbantást is hasból kell csinálnom... a lángvetős képet is hasból kell...

– Na hallod – vág közbe Gellért⁷⁶ – akkora hasból csak kitelik...”⁷⁷

68 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 1–2. szám 1918. január 16.

69 Báthory-Szűts Sándor százados.

70 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április 22.

71 A parancsnokság népszerű neve, egyben a Kratochvilnak ajánlott, a 4-es özvegy- és árvaalap javára árusított, „Sólyomfészek” nóta névadója és témája. Ács Vilmos tartalékos hadnagy versét Várady Aladár zenésítette meg, 1917. (Kottája HTM 11.867/Em)

72 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április 22.

73 Ennek alapján a tulajdonos nem azonosítható, csupán annyit tudhatunk róla, hogy légénységi állományú volt; a Bronz Vitézségi Érem és a (Koronás) Vas Érdemkereszt gyakori légénységi kitüntetések. Dr. Sallay Gergely szakértő segítségét itt is köszönöm!

74 Gyenge Lajos tartalékos hadnagy. A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 1–2. szám 1918. január 8.

75 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április 23.

76 Gellért Jenő János tartalékos főhadnagy, gazdasági tiszt. *Makkay (Machalek) Pál* i. m. 319.

77 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április 23–24.

1918. áprilisában „Lestyán-plakett” aláírással kiegészítve jelenik meg D. A. monogrammal a „Négyesek a Gabriele után” c. karikatúra, amely a csapra-vert hordóból folyó alkohol felett rohamsisakban álló, egyik kezében sonkakombot (sódart), másikban gágogó libát nyakon ragadó kitüntetett hadfit ábrázol.⁷⁸

1918. áprilisában a szerkesztői üzenetek közt: „Érdeklődő. Ön téved. Jám-bor és Pocus is az A pontra szavaztak miután belátták, hogy így – többet ihatnak.”⁷⁹

1918. szeptemberében látott napvilágot az ezredűjság utolsó, általunk ismert száma. Ebben a számban két karikatúra az „ezred súlyviszonyai”-val foglalkozik: „Miért nyomott Lestyán Pocus 199 kilót Nagy Laci 188 kilójával szemben?” – hangzik a kérdés – amelyre a válasz: „A parancsnoki súllyal azonban nem lehet versenyezni.”⁸⁰

A KÁROLY CSAPATKERESZT OKLEVELE⁸¹

1916. december 13-án, az új uralkodó, I. (IV.) Károly Bécsben kelt hadsereg-és hajóhadparancsával megalapította a Károly Csapatkeresztet (Karl-Truppen-Kreuz), amelynek megszerzéséhez 12 heti harctéri szolgálat és harcban való részvétel szükségeltetett. Az adományozás a parancsnokok jogköre volt, a viselési jogosultságról igazolványt kellett kiállítani. Az odaítélés sokakat érínthetett egy alakulaton belül is, ezért Kratochvil haladéktalanul elkezdte az adományozást: hamarabb készült el a litografált okmány, mint került hozzájuk maga a kitüntetés. (A kitüntetés kiadása a harctéren szolgálók részére hivatalosan csak 1917. június 1-jén vette kezdetét.) A szokásos kis méretű, egyszerű kivitelű, kizárólag szöveges viselési igazolvány helyett Kratochvil Lestyán Bélával egy különleges, álló formátumú, 45×30 cm-es oklevelet terveztetett.

A papírlap felső részében litografált kompozíció látható: az ívesen kialakított aljú keretből rövid szárú, kissé felfele kunkorodó csizmában valósággal kilép egy magyaros zsinórozású zekében, lábszárhoz simuló zsinóros nadrágban és lobogó köpenyben ábrázolt reneszánsz vitéz, feje fölé két kézzel emelt

78 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április 25.

79 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április 37.

80 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 6. szám 1918. szeptember 16–17. – A szerző stílusából ítélve Walleshausen, a szignó azonban lemaradt.

81 E fejezet általános leíró része tartalmilag a 2020-ban a Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyvében megjelent íráson alapul: *Szoleczky Emese–Sallay Gergely Pál*: Dr. Bige Géza (nagyváradi 4. honvéd gyalogezred) oklevele a Károly Csapatkereszt odaítéléséről, 1917. február 13. In: *Ihász István–Pintér János* (szerk.): Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 18. Budapest, 2020. 169–182.

11. kép ■ Lestyán Béla egyévi önkéntes szakaszvezető Károly Csapatkereszt-oklevelének saját példánya, 1917. március 5., 35. elig./2070. sz. (magántulajdon)

karddal – utóbbi pengéje csak részben fért bele a képmezőbe. E látványos központi alak mögött kirajzolódnak a Károly Csapatkereszt körvonalai, alatta füstben, robbanások közt elszántan rohamozó honvédekkel. A fekete-fehér sokszorosított festmény bal alsó sarkában található a művész szignója: „917 Lestyán”.

A kép alatt a „KÁROLY CS. KERESZT oklevele” felirat helyezkedik el, amelyből a „cs” betű feleakkora méretű, mint a többi – középen, a képből kilepő harcos lába alatt található. Kettős jelentést hordozó, pikáns megoldás ez, hiszen az uralkodó nevéhez fűződő kitüntetésen túl egyben az ezredparancsnok keresztneve is, tehát az illető – ha így vesszük – mindkét Károlytól kapja ezt a keresztet... Az akaratlan áthallást még felerősíti a felirat alatt folytatódó, kisebb betűmérettel megoldott szöveg első, középre zárt sora: „Magyar királyi nagyváradi 4-ik honvéd gyalogezred.”

Ettől kezdve a viselési engedélynek megfelelő tipikus szöveg szerepel az okiraton: „Ő császári és apostoli kir. Felsége IV. Károly által alapított Károly csapatkereszt viselésére ... az ellenség előtt teljesített arcvonalbéli szolgálatai alapján jogosult. Kelt harctér, 1917. február hó ...-án”

A minden szempontból: méretét, művészi kialakítását, korai keletkezését tekintve különleges emléklapot Kratochvil a K. u. k. Militärgeographisches Institut⁸² – a cs. és kir. Katonai Földrajzi Intézet – nyomdájában sokszorosította. Nem tudjuk, hány példány készülhetett e szokatlanul jó minőségű papírra⁸³ nyomott, ízléses és dekoratív oklevélből, de ma alig néhány példányt ismerünk belőle.⁸⁴ dacára annak, hogy hajdan tömegkitüntetés kísérelése oklevelének szánták. Nagy öröm, hogy Lestyán Béla saját oklevél-példányát a családja a mai napig megőrizte.

A „Károly kereszt” ezzel a megnevezéssel már felbukkant az 1917. januári, késve megjelent⁸⁵ ezredújságban is egy poén erejéig: „Károly-kereszt sorozáson. Hevessy őrnagy úr a vonatonál egyenként hallgatja ki a vonat-legénységet harctéri múltja felől, hogy melyik terjeszthető fel az új csapat-keresztre? Az előszobában gyülekeznek s a buzgón segédkező Friedmann egyenként szólítja be őket, akár sorozáskor. – Bondár Ferencz! – Jelen! ... zászlós úr kérem, hun kell – levetkődni? ...”⁸⁶ – Egy oldallal később a Volhíniai kabaré aktuá-

82 Kratochvil Károly i. m. 25.

83 A háború folyamán fellépő nyersanyag-hiány a papírminőség drasztikus romlásával járt.

84 Dr. Bige György tartalékos hadnagy (adományozás: 1917. február 13., HTM Kéziratos Emlékanyag-gyűjtemény (KE) 2017.248.1/KE leltári számon.), Seregély Dezső őrnagy (adományozás: 1917. február 13., magántulajdon), Lestyán Béla egyévi önkéntes szakaszvezető (adományozás: 1917. március 5., magántulajdon).

85 Okairól ld. A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 1. szám 1917. január 8. (sapirográf tönkremenetele)

86 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 1. szám 1917. január 6.

lis strófái szintén utalnak arra, hogy a csapatkereszt-ügyről általánosan beszéltek: „Vitéz ember főorvos úr Russay, Bacikkal voltak ádáztussai: Károlykereszthez vannak hát jussai.”⁸⁷

ÚJRA AZ OLASZ FRONTON

„A wolhyniai állásokban nagyszerűen érezték magukat a honvédfiuk. A föld, az erdő, a rétek a hazaiakhoz hasonlóak voltak. Itt is nádfedeles kis falvakat láttak, itt is úgy dalolt a madár, mint odahaza... Ez a nyugodt békesség valahogy gyanús volt a kemény harcok szellemében élő ezred tagjainak. Furcsának találták ezt, mert az olasz harcterről új meg új támadásokról írtak a lapok. A honvédeket balsejtelmek kerülgették. A távolban felrémlt a karszti pokol képe... A sejtelmek nem csaltak. Szeptember elején táviratilag lerendelték bennünket az Isonzó-vonalra” – idézte szó szerint később Kratochvíl az események krónikását⁸⁸ arról, hogyan szakadt vége 1917 szeptemberében a „volhíniai szép napoknak”.⁸⁹

A volhíniai nyolchavi nyugalom után a 4-esek újra a 20. honvéd gyaloghadosztály kötelékébe, s újfent a harcok sűrűjébe, a Görztől északra található Monte San Gabriele⁹⁰ „gránátverte szikláira”⁹¹ kerültek. Október 2-án már az első „gabrielei vállalkozás” „néhány csillogó momentumát” örököltette meg a 4-es újság, „hadd legyen az első, szerény jutalom az életben maradt hősöknek”.⁹² Márpedig a sokat próbált nagyváradiakat is megrázta, amit itt átéltek: elődeiktől porig rombolt védműveket, lövészárkokokat, műszaki akadályokat örökölték. Ezek helyreállítására esélyük sem lévén, a katonák gránáttölcsekben, kövek közé lapulva húzták meg magukat a kopár, növényvesztett magaslaton, annak teljes tudatában, hogy a környező hegyekről állásaik, az összekötő és a lefelé vezető utak beláthatók és tűz alatt tarthatók. Éjjel a fényszórózás miatt nehézkes és életveszélyes, nappal reménytelen volt az elcsigázott első vonalbeliek felváltása, az élelmiszer- és vízutánpótlás; sokszor napokba telt a sebesültek leszállítása, a halottak levitele, eltemetése. A front legérzékenyebb pontjának tartott San Gabriele elfoglalásáért szinte folyama-

87 A Négyes Honvédek Híborús Lapja, 2. évfolyam 1. szám 1917. január 7.

88 Devecska Ferenc tartalékos hadnagy visszaemlékezése a volhíniai időszakra. In: *Makkay (Machalek) Pál* i. m. 182–184., *Deseő Lajos*: Erdélyi ezredek a világháborúban. Budapest, 1941. 38–39.

89 *Stencinger Norbert*: „Egyenlő a poklok poklával”, 2014. http://nagyhaboru.blog.hu/2014/01/23/_egyenlo_a_poklok_poklaval (a letöltés időpontja: 2018. január 10.), *Rózsafi János*: A Monte San Gabrielén harcoló honvédek életéről és haláláról, 2017. https://nagyhaboru.blog.hu/2017/09/27/a_monte_san_gabrielen_harcolo_honvedek_eleterol_es_halalarol (a letöltés időpontja: 2018. január 10.)

90 Ma: Škabrijel, Szlovénia.

91 A Négyes Honvédek Híborús Lapja, 2. évfolyam 8. szám 1917. október 19.

92 A Négyes Honvédek Híborús Lapja, 2. évfolyam 8. szám 1917. október 19.

tos gyalogsági kézitusa és tűzérési küzdelem folyt, amelyet gáztámadások és légicsapások egészítettek ki. „pusztul, vész az ezred, A San Michélén sem volt ily pokol, Mondjátok meg, hogy Kratochwil népének Gyászindulót ott pergőtűz dobol...” – öntötte versebe szenvedéseiket a tábori újságban az egyik túlélő.⁹³

Lestyán Bélát ekkor már nem az első vonalban kell keresnünk. Tartalékos számvevő altisztnek osztották be, 1917. november 1-jétől lett tartalékos gazdasági tiszthelyettes,⁹⁴ 1918. augusztus 1-jétől gazdasági hadnagyként⁹⁵ szolgált. A hadapródjelöltből gazdasági tiszthelyetessé minősítő vizsgát egy tréfás színdarabbal öröközte meg az ezredűjság „Gellérthegy” álnévű szerzője, négy képben.⁹⁶ A gazdaságot, közigazgatást, élelmezést és vonatanyag, illetékügyek témájú próbatétel eszerint a máh havonatnál zajlott le, résztvevői Farkas,⁹⁷ Kúti⁹⁸ és az eseményről karikatúrát is készítő Lestyán Béla voltak.

Közben tanárként is előbbre jutott: a magyar királyi Belügyminisztérium 1916. február 9-én Lestyán magyar állampolgárságáról állította ki a rendeletileg előírt⁹⁹ állampolgársági bizonyítványt,¹⁰⁰ 1917. szeptember 23-án az egyházmegyei főhatóság felterjesztése révén július 1-jétől átsorolták egy magasabb fizetési osztályba, rendes tanárrá nevezték ki, és 35%-os háborús pótlékban is részesítették, annak ellenére vagy épp azért, mert a fronton tartózkodott.¹⁰¹ A 4-esek Nagyváradon megrendezett hadikiállítására kapcsán művészetéről így ír „Ki Ga” írói álnéven egyik bajtársa: „Ennek az evolutio-nak¹⁰² bizonyosága az a kiállítás is, melynek keretében mutatkozik be Lestyán

93 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 1–2. szám 1918. január 6.

94 Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, 44. évfolyam 166. szám 1917. december 22. 3214., Kinevezési okirat, 1917. november 1. – LCs_63.

95 Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, 45. évfolyam 114. szám 1918. augusztus 17. 3323.

96 A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 2. évfolyam 8. szám 1917. október 25.

97 Farkas Gyula hadapród (?).

98 Kuti Gyula tartalékos hadnagy 1918. október 10-ig Versecen szolgált a 7. honvéd pótzászlóaljnlán. Onnan a 39. honvéd gyaloghadosztály ellátó hivatalához vezényelték, ahol 1918. november 4-ig működött. Olasz fogságba került, ahonnan 1919. október végén tért haza. Később községi főjegyző volt Kunágótán. *Makkay (Machalek) Pál* i. m. 338.

99 A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1907. évi 76.000. számú körrendelete, illetve körirata, a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól szóló 1907. évi XXVII. t.-c. végrehajtása tárgyában. „Az 1907. évi XXVII. t.-c. 32. §-a értelmében: »bármilyen jellegű elemi népiskolánál első ízben alkalmazott rendes tanító köteles magyar állampolgárságát a kir. tanfelügyelő előtt igazolni«. Továbbá köteles a kir. tanfelügyelő, vagy ennek megbízottja és az illetékes iskolai hatóság előtt a következő hivatalos esküt az állam nyelvén letenni...”

100 Állampolgársági bizonyítvány. Budapest, 1916. február 9. – LCs_7.

101 Értesítés a nagyvárad kir. róm. kath. tanítóintézet igazgatója, Heilinger József aláírásával. Nagyvárad, 1917. szeptember 23. – LCs_8.

102 Ti. hogy a viláégés során „a szunnyadó tehetségek lábra kaptak”.

Az arany vitézségi érem

(Lestyán rajza)

12. kép ■ Lestyán Béla: Az arany vitézségi érem (Négyes honvédek az első világháborúban, 27. HTM Könyvgyűjtemény)

Béla rajztanár, aki addig, míg a háború őt is nem szólította a harcterekre, a polgári élet minden kényelmétől elfoglalva, majdnem semmit sem foglalkozott a festészettel. A fronton töltött idő ezer idegfelező ereje kényszerítette a »Kézi tusa« kétféle megoldására, vagy grafikai dolgaiban az azelőtt csendes, filister tanár a symbolizmusba mélyed, a halál őt körülvevő diadalmas aratása megrázza és scepticussá teszi. »Az arany vitézségi érem« igen sok értékkel és komoly lelki világgal készült rajzában a dicsőség ellenségét, a Halált állítja a küzdelem végeredményévé. Arcképeiben ép úgy, mint apró caricaturáiban sok jellegzetesség van, bár színei még nem elég tisztultak, előadási módja még kemény, azonban ha ezeket is olyan elmélyedéssel csinálja, mint grafikai dolgait, ép oly értékeset fog alkotni.”¹⁰³

1918. szeptember 12-én állították ki számára a menetlevelet, amely 28 nap üdülési szabadságra engedte; ekkor a nagyváradi 4. honvéd gyalogezred III. zászlóalja gazdasági hivatalfőnökeként aposztrofálták. Szeptember 13-án in-

103 A 4-es honvédek hadikiállítás. A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 3. évfolyam 5. szám 1918. május 18. 19.

13. kép ■ A reményt és a jobb idők ígérését jelképező szivárványt hordozó 4-es honvéd katonára, jobbójában a „huszas” buzogánnyal (A Négyes Honvédek Háborús Lapja, 1. évfolyam 10. szám 1916. október. Lestyan Béla által rajzolt címlap)

dult el vonattal, 16-án már a beérkezését láttamozták a nagyvárad honvéd állomásparancsnokságon.¹⁰⁴ Visszatéréséről már kevésbé vannak adataink: bár október 17-én jelentkezett a császári és királyi állomásparancsnokságon – kérdés: hol? – október 18-ig tartott a szabadsága – nincs rá adatunk, hogy vajon az utolsó háborús napok alatt csatlakozni tudott-e az ezredéhez. Az 1918. október 24-én megindított olasz offenzíva során nagy erők támadtak a 20. honvéd gyaloghadosztályra. Október 27-én francia csapatok támadását verték vissza Monte Perlo déli lejtőjénél. Az ellenség egyre nagyobb erőket vetett be, és a súlyos veszteségek miatt megkezdődött az osztrák–magyar csapatok általános visszavonulása. A nagyvárad honvédek Feltre előtt gyülekeztek, ahol újra megvetették a lábukat, majd folytatódott a visszavonulás és a november 4-én életbelépett fegyverszünet előtt már nem léptek harcérint-

¹⁰⁴ Szabadságolási igazolvány – Urlaubsschein Gombos alezredes aláírásával. 417. tábori posta, 1918. szeptember 12. – LCs_9., LCs_10.

14. kép ■ A Doberdó szikláján lábát megvető, sapkájával a felkelő napot köszöntő 4-es honvéd (A Négyes Honvédek Haborús Lapja, 3. évfolyam 3–4. szám 1918. április. Lestyán Béla által rajzolt címlap)

kezésbe az őket követő ellenséggel.¹⁰⁵ Mindenesetre az alakulatról tudjuk, hogy azon kevesek egyike volt, amely teljes fegyverzetben, zárt rendben, vonaton érkezett vissza Nagyváradra, ahol 1918. november 18-án a város ünnepélyes keretek között fogadta és fényképeken meg is örökítette visszatérő háziezredét.

¹⁰⁵ Rózsafi János: A nagyváradai 4. honvéd gyalogezred hadiútja a Nagy Haborúban. (https://nagyhaboru.blog.hu/2011/04/06/a_nagyvaradi_4_honved_gyalogezred_hadiutja_a_nagy_haboruban) (a letöltés időpontja: 2020. február 17.)

15. kép ■ Lestyán Béla: A Nova-Vasi templomnál (In: A Négyes Honvédek Háborús Lapja – Kratochvil ezredes hároméves parancsnoki jubileumára készült szám 15. oldal)

16. kép ■ Lestyán Béla: Rajvonalban (In: A Négyes Honvédek Háborús Lapja – Kratochvil ezredes hároméves parancsnoki jubileumára készült szám 29. oldal)

17. kép ■ Lestyán Béla: Vigasztalás. A mélyen hívő művész egyetlen vallásos jellegű háborús alkotása (In: A Négyes Honvédek Háborús Lapja – Kratochvil ezredes három-éves parancsnoki jubileumára készült szám 23. oldal)

OTTHON IS, MEG NEM IS

Újabb, még kutatásra váró periódus Lestyán Béla 1920 márciusáig tartó tevékenysége, amikor is a nagyváradai püspökség számvevőszéke által készített kimutatásból tudjuk, hogy „hadifogságban levő első osztályú segédtsízt”-ként tartották nyilván, s az 1919-es év végéig nem vette fel járandóságait: tűzifát, készpénzt, gabonaváltságot.¹⁰⁶ Hogy pontosan ez alatt az idő alatt vajon mit csinált, részt vett-e például a Székely Hadosztály tevékenységében, harcaiban, nem tudjuk. Mindenesetre ez egyfajta magyarázatot adna az ez idő alatti távolmaradására, ugyanakkor, mint tisztet, bizonyára eljárás alá vonták volna, aminek legalább állása, foglalkoztatása ügyében meg kellett volna mutatkoznia. Az ügygel kapcsolatosan még egy furcsa esemény történt: a püspökség jószágkormányzósága 1920. április 28-án értesítést küldött a nagyváradai Körös utcában lakó Lestyán Endre¹⁰⁷ plébánosnak. Ővele és nem a közelebbi rokonokkal tudatták, hogy Lestyán Ernő „jelenleg hadifogoly segédtsíztet” a másolatban mellékelt kimutatás szerint pontosan milyen járandóságok illetik meg, és arról is neki számoltak be, hogy a Magyar Általános Hitelbank fiókjában, betétkönyvben helyezték el az összeget, amelyet letétként fognak kezelni. Ugyanakkor már jelezték azt is, hogy új pénznem kerül forgalomba, a román lej, s ezért az értékcsökkenésért nyilvánvalóan nem vállalnak felelősséget.

NAGYVÁRADI ÉVEK, BUDAPESTI ÚJRAKEZDÉS

Mindenesetre 1921 első felében már Nagyváradon találjuk Lestyán Bélát, aki ekkor, augusztus 10-én kötött házasságot a Kötegyánban, 1901. január 26-án született káli Hegedűs Máriával. Megismerkedésük körülményeiről egyelőre nincsen adatunk. Egybekelésük után három kiegyensúlyozottabb esztendő következett, s mivel az ifjú férj 1921. szeptember 1-jétől a nagyváradai Orsolya-tanítónőképzőnek is óraadó tanára lett, rendezett anyagi körülmények közt kezdhették közös életüket. 1923-ban őt bízták meg a váradi

106 Kimutatás. Nagyvárad, 1920. március 25. (másolat) – LCs_11.

107 Lestyán Endre, csíkszentkirályi (Székelyhíd, 1877 – Nagyvárad, 1960) kanonok, Lestyán Béla unokatestvére. A teológiát Budapesten végezte, teológiából doktorált, 1900-ban szentelték pappá. Gyulán káplán és hittanár, 1907-től Nagyváradon kisszemináriumi tanár és spirituális, 1913-tól Váradolaszi plébánosa. 1914. július 26-án jelen volt az ezred frontra indulásánál: „Az ezredzenekar a menet-hez pattingó indulót játszott s a Szent László templom mellett elhaladva, e templom lekipásztorai Lestyán plébánossal élükön, áldást osztva szórták reánk a szentelt vizet.” (Makkay [Machalek] Pál i. m. 20.) 1920. október 3. – 1931. november 22. közt az *Őrszem* című hitbuzgalmi hetilap felelős szerkesztője és kiadója; ezenfelül tanított a Szt. Orsolya tanítónőképzőben. 1925-től pápai kamarás, 1957. február 6. – 1960. február 6. közt nagyváradai vikárius. – Magyar Katolikus Lexikon (<http://lexikon.katolikus.hu/L/Lesty%C3%A1n.html>) (a letöltés időpontja: 2020. január 19.)

ferences templom Szent Sír fülkéjébe készítendő oltárkép elkészítésével is. Így az sem rendítette meg a családot, amikor a nagyváradi katolikus tanítóképző 1924-ben megszűnt.¹⁰⁸ – Lestyán Bélát ugyanazon év szeptemberében az Orsolya-tanítónőképző rendes tanárával minősítették át, és megszakítás nélkül tanított ott egészen 1931. február 15-ig. Ekkor megélhetésük komoly veszélybe került, ugyanis Lestyán Béla okleveles rajztanárt tartósan szabadságolták, mert a román Közoktatási Minisztérium – hivatkozással az új kisebbségi és közoktatási törvényre, amelynél fogva férfi tanerő lányiskolában nem működhet – a tanítástól eltiltotta. E tényen és elhelyezkedése ellehetetlenülésén az sem segített, hogy 1931-ben Dr. Bánáss László címzetes kanonok, főtanfelügyelő két bizonyítványt is kiállított a részére, amelyben világosan leírta, hogy „kitűnő szaktudásával, kiváló pedagógiai érzékével, lelkiismeretes pontosságával, felsőbb hatásáinak legnagyobb elismerését érdemelte ki, hazafiúi magatartása soha semmi kifogás alá nem esett és innen a rendelkezések kényszerének hatása alatt kellett eltávoznia.”¹⁰⁹ Lestyán Béla ugyanis közben háromgyerekes családapa lett: az 1922. június 29-én született Mária, az 1925. március 21-én született Ernő és az 1926. június 20-án született Gizella,¹¹⁰ valamint a háztartást fenntartó felesége ellátása az ő felelőssége volt. A biztos anyagi háttér, amelyre támaszkodva az apósáék tulajdonában levő Templom téri telekre egy két szoba–konyha–kamra és mellékhelyiségből álló lakást épített megnövekedett családja számára,¹¹¹ valamint kötelezvény ellenében apósának és anyósának 60000 lejt adhatott kölcsön,¹¹² egy csapásra megszűnt.

Erre az időszakra datálható a család átköltözése Magyarországra. Feltehetőleg Lestyán Béla előrement, szálláscsinálónak. Ifjúsága helyszínén, a Markovits utca 4. számú házban lakott 1931. február 2–3-án, majd február 16-tól június 15-ig, ide jelentkezett be szeptember 19-től állandóra, végül 1932. december 19-től ismételten regisztrálta magát.¹¹³ Felesége a gyermekekkel ismeretlen időben költözött utána. 1932. október 15-én már Budapes-

108 Tanítóintézeti működéséről Heilinger József igazgató állított ki bizonyítványt, miszerint 1913. szeptember hótól egészen az 1923–1924-es iskolai év végéig „szakképzettségével és erkölcsi valamint társadalmi viselkedésével feljebbvaló elismerését érdemelte ki”. Működési bizonyítvány. Nagyvárad, 1924. augusztus 4. – LCs_13. A püspökség ellen Lestyán Béla tanár még valamifajta pert is indított, felmondási időre járó fizetés, esetleg végkielégítés ügyében. Dr. Weimann Jenő ügyvéd képviselési megbízása. Nagyvárad, 1924. december 5. – LCs_14.

109 Bizonyítvány. Oradea, 1934. január 12. – LCs_21., LCs_22. (kéziratoss és gépetl változat), Működési bizonyítvány. Nagyvárad, 1931. április 26. – LCs_18.

110 Családi pótlék iránti határozat. Budapest, 1932. október 15. – LCs_19.

111 Nyilatkozat. Nagyvárad, 1927. július 15. – LCs_17.

112 Kötelezvény. Nagyvárad, 1927. július 15. – LCs_16.

113 Végzés. Budapest, 1934. január 17. – LCs_23. (Érdekesség, hogy az irat a 2541/1934/384. számú szegénységi bizonyítvány alapján bélyeg-illetékmentes volt.)

ten keletkezett az az irat, amelynek értelmében Tóth Árpád igazgató előterjesztésére Lestyán Béla iparostanodai iskolai tanító részére három gyermeke után családi pótlékot utaltványozott az őt alkalmazó székesfőváros.¹¹⁴ Az új állásba – VII. kerület Nyár utcai iparostanonc-iskola – történő kinevezéshez kapcsolódóan 1934. január 1-jei, majd június 1-jei magasabb fizetési fokozatba sorolásával¹¹⁵ pénzügyi helyzetük javulni kezdett, különösen, hogy Rózsa Károly ipartanodai iskolaigazgató előterjesztése nyomán egy 1934. február 27-i határozattal vele közös háztartásban élő felesége, Hegedűs Mária révén 6 pengő családi pótlékkal is kiegészült a havi jövedelem.¹¹⁶ 1934. február 5-i keltezéssel Lestyán Béla a 12 heti harctéri arcvonalbeli szolgálatot igazoló bizonyítványt is megkapta, ennek birtokában folyamodhatott a neki járó rendszeres havi hadipótlékért, amelyet ettől fogva kézhez is kapott.¹¹⁷ A bizonyítványt aláíró személy nem volt más, mint szentkereszthegyi Kratochvil Károly nyugalmazott m. kir. altábornagy, az egykori nagyváradi 4. honvéd gyalogezred és Lestyán Béla volt parancsnoka:¹¹⁸ ha eddig meg is szakadt a kapcsolat köztük, az újra megszilárdult. Lestyánék valószínűleg nem véletlenül költöztek az akkor értelmiségiekkel, köztisztviselőkkel benépesülő Újbudára, a tábornok közelébe.

A kis család anyagi helyzete lassan konszolidálódott. Lestyán Béla ekkor 45. életévében járt. Tizennégy elemi iskolai tanító- és tanítónőtársával együtt Budapest székesfőváros törvényhatósági tanácsa a polgármester előterjesztése alapján megadta neki a korengedélyt, illetőleg kimondta, hogy megnevezettek képesítésüknek megfelelő bármilyen rendszeres állásra életkorukra való tekintet nélkül kinevezhetők.¹¹⁹ Közben 1934. június 4–16. között Lestyán Béla elvégezte a középfokú iskolák tanárai részére a Markó utca 29.-ben

114 Családi pótlék iránti határozat. Budapest, 1932. október 15. – LCs_19.

115 Értesítés kinevezéshez kapcsolódó új illetmény-kategóriába való besorolásról. Budapest, 1934. február 1. – LCs_27.

116 Családi pótlék iránti határozat. Budapest, 1934. február 27. – LCs_24.

117 Véghatározat, intézkedés Lestyán Béla el. isk. tanító hadipótléka ügyében. Budapest, 1934. június 6. – LCs_29.

118 Két harctéri arcvonalbeli szolgálatot igazoló bizonyítvány. Budapest, 1933. december 20. (a budapesti állomásparancsnokság körbélyegzőjével és 21-i záradékolásával), valamint 1934. február 5. – LCs_62., LCs_28.,

119 Határozat Novák István és társai korengedélye ügyében. Budapest, 1934. március 10. Valamennyien 1883–1893 közt születtek. – LCs_25.

tartott reformírás¹²⁰ tanfolyamot is, bizonyítványát maga Luttor Ignác, a reformírás apostola írta alá.¹²¹

Miután négy éve élt már Magyarországon, Lestyán elkezdte intézni magyar állampolgárságának ügyét is. Kérlemzte a m. kir. külügyminiszternél a román állampolgársági és katonai nyilvántartásokból való törlését, így szándékáról a román királyi kormány annak idején a bukaresti magyar királyi követség útján értesítést kapott. Közben a Belügyminisztérium felhívta a székesfőváros polgármesterét, hogy hallgassa ki nevezett Lestyán Béla Károlyt újból állampolgársági adatainak közölhetősége tárgyában.¹²² 1936. január 25-én újabb kihallgatásra rendelték be ebben az ügyben.¹²³ Nem lehet véletlen, hogy a magyar királyi Hadilevéltár Személyügyi Osztályától szintén 1936 folyamán kérte rangjának és kitüntetéseinek igazolását: csak a válasz-levelezőlap maradt ránk, amelyen Mátrai százados értesítette az ekkor már a Horthy Miklós út¹²⁴ 34. számú ház II. emeletén lakó Lestyán Bélát arról, hogy a kutatás előreláthatólag hosszabb ideig fog tartani.¹²⁵ Ugyanakkor 1937. július 1-jén, majd polgári iskolai tanárnak kinevezve 1938. augusztus 30-án újabb és újabb, egyre magasabb illetménycsoportba lépett a főváros alkalmazottjaként.¹²⁶

ISMÉT EGYENRUHÁBAN

A háború, vagy legalábbis annak előszele ismét felkavarta a család életét. Lestyán Béla emléklappal ellátott (azaz tartalékos) gazdaszati hadnagy 1938. október 27-től 1939. január 16-ig, majd 1939. március 14-től 1939. április

120 Magyarországon 1906–1948 között az ún. „kalligrafikus szépírással” tanulták a betűvetést a nebulók. A kalligrafikus szépírást az 1925-ös tanterv megjelenése után egyre több kritika érte, mert betűformáinak megértése és alakítása miatt nehezebben volt tanulható. A reformírás élharcosa, Luttor Ignác (1898–1958) kidolgozott egy újfajta írásmódot – a zsinórírást –, ami jóval egyszerűbbnek tűnt, mivel kevesebb megszakítást és tollfelemelést igényelt: az addigi dőlt betűket 90 fokra álló betűkre cserélte; alapformája a legegyszerűbb nyomtatott betű-, illetve körformára épült; egyenletes vastagságú, árnyékolatlan vonalakkal készült (zsinórírás); az írás folyamatos, tehát a szó leírása közben nem emelik föl a tollat, vagyis az írás vonala a szó kezdő és végpontja között megszakítatlan. <http://www.azirastukreben.hu/normairasok-a-grafologiaban> (a letöltés időpontja: 2020. január 19.)

121 Reform-írás tanfolyam-igazolás. 1934. június 16. „A tanfolyam hallgatói magyar gyárak irkait, a Schuler Rt. reform-tollait, tollszárát és írónjait és a Müller Testvérek antracín tintáját használták.” – LCs_30.

122 Belügyminiszter a székesfőváros polgármesterének Lestyán Béla állampolgársága tárgyában. Budapest, 1935. november 5. – LCs_32.

123 Határozat: Lestyán Béla folyamodó állampolgársága tárgyában kihallgatásra jelentkezzen a polgármesteri hivatalban. Budapest, 1936. január 25. – LCs_31.

124 Ma: XI. kerület, Bartók Béla út. – Érdekes, hogy Kratochvil Károly feleségével együtt a Horthy Miklós út 29. számú házban lakott.

125 Igazolás arról, hogy címzett rangjának, kitüntetéseinek igazolását kérte a Hadilevéltártól. Budapest, 1936. december 17. – LCs_35.

126 Értesítés új illetmény-kategóriába való besorolásról. Budapest, 1937. július 1. – LCs_33., Értesítés új illetmény-kategóriába való besorolásról. Budapest, 1938. augusztus 30. – LCs_36.

18. kép ■ Lestyán Béla az 1930-as évek végén (magántulajdon)

13-ig a m. kir. Honvéd Központi Híradó Iskola, illetve a m. kir. 101. honvéd híradóezred I. zászlóaljának gazdasági hivatalában teljesített szolgálatot. „Nevezett szolgálatának egész ideje alatt lankadatlan lelkiismeretes szorgalommal és pontossággal dolgozott, úri modorában mindenki tiszteletét kiérdemelte”, így a gazdasági hivatal főnöke csapattestparancsnoki dicséretben részesítette.¹²⁷

¹²⁷ A m. kir. 101. honvéd híradó ezred I. zászlóalj gazdasági hivatalának főnöke aláírásával és bélyegző-lenyomatával hitelesített kivonat az 1939. április 13-án kelt 65. számú ezrednapiparancsból. 3. Dicséret. Budapest, 1939. április 14. – LCs_37. (másolata: LCs_38.)

1940. november 9-én Lestyán tartalékos hadnagy Nagykátán a pécek elveszett kincstári zsákjainak ellenértékét – 68 pengő 80 fillért – adta át, mint volt gazdasági főnök az utódjának.¹²⁸ Hat nappal később a helyébe lépő Bálint Ernő százados baráti hangvételű üzenetben tájékoztatta arról, hogy „nagynehezen” sikerült számára a cukorjegyét elintézni.¹²⁹ Ugyanis élelmezési kijelentője szerint, mint Nagykátáról elköltözött személy csak 1940. október 27-ig volt ellátva cukorral. Ebből az iratból derül ki az is, hogy a Lestyán család Budapesten maradt.¹³⁰

Tartalékos gazdasági tisztként 1942-ben már főhadnagyi rangban találjuk,¹³¹ ilyen beosztásban írt jelentést a m. kir. 1. kiegészítő kirendeltség gazdasági hivatalának 1942. szeptember 29-én. Az eljárás egyben a katonai rutinját is dicséri az ekkor 53 éves tartalékos főhadnagynak: „a 201/8. mu.¹³² század utbaindításakor vt Molnár Béla százados volt a szállítmány parancsnoka, kinek számvevője Brunner Ede karp. [őr]vezető volt. Az útba indítás után Rahóról Brunner őrzető azzal érkezett Nagykátára az 1. kieg. gazdasági hivatalhoz, hogy a legénység zsoldját nem kapta meg és így annak kifizetését kérte. Én mint a gh. akkori főnöke vonakodtam a kérdéses 382.39 p. kifizetését teljesíteni, mivel pénzfelvétele csak tisztnek van megengedve, de azt mégis teljesítettem, mivel Brunner őrzető székesfővárosi tisztviselő volt s így az összeget azzal adtam át, hogy a zsoldjegyzéket a kifizetés után századparnokával aláírva nekem vissza küldi. Emlékezetem szerint ezen összeg a pénztári naplón keresztül vezetve nem lett, azt sajátomból előlegeztem mind addig, a míg a zsoldjegyzék aláírva vissza nem érkezik. Az akkori nagy létszámhullámzásra való tekintettel erről én megfeledeztem, ezen zsoldjegyzéket csak akkor szorgalmaztam a midőn a hó végén a számadásokat lezártam, de minden szorgalmazásom dacára ezen zsold jegyzéket emlékezetem szerint vissza nem kaptam, s így azt kiadásba se helyezhettem. Tekintettel arra, hogy én a gazdasági hivatalt Bálint Dezső százados úrnak 1940. évi október hó 15. vel adtam át, s így a közben Brunner által beszolgáltatott 382.39 p. 1940. évi október hó 19. én Pn. 1228 t. a. bevételeztem, lehetséges az, hogy ezen összeget az engem 10 napig szabadságom alatt helyettesítő Perczel Mihály gt. zászlóssal elszámoltam, illetve a

128 Nyugta. Nagykáta, 1940. november 9. LCs_39.

129 „Kedves Béla...” kezdetű gépelt levél. [Nagykáta?], 1940. november 15. – LCs_40.

130 Élelmezési kijelentő. Nagykáta, 1940. november 14. – LCs_41.

131 Tartalékos gazdasági főhadnagyi kinevezése 1942. április 1-jével, 1942. január 1-jei ranggal történt meg. – Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek, 54. évfolyam 14. szám 1942. április 3. 379.

132 Az alkalmazott rövidítések: mu = munkaszolgálatos, vt = vitéz, karp = karpaszományos, kieg = kiegészítő, gh = gazdasági hivatal, parnok = parancsnok, Pn. = Pénztári napló, t. a. = tétel alatt, gt = gazdasági

pénztárban készpénzként kezelt Brunner féle nyugtát a beszolgáltatás után megsemmisítettem, s így lehetséges az, hogy ezen összeg kiadásba helyezve nem lett, de a bevételezés a beszolgáltatás után a Pn.ban keresztül lett vezetve. Egyben jelentem, hogy fenti jelentésemet a legjobb tudásom és emlékezésem szerint tettem meg.”¹³³

Közben a gyerekek is nőttek. 1942-ben a 17 éves Lestyán Ernőt a ciszterci rend budapesti Szent Imre Gimnáziumának 8/b. osztályába vették fel nyilvános tanulóként, és így a 44 pengőnyi beíratás és vegyes díjjal egyetemben 80 pengő tandíjat is ki kellett utána fizetni.¹³⁴ A 21 éves Mária 1943 júniusában már állást keresett.¹³⁵

1943. március 26-án Lestyán Bélát áthelyezték az I. hadtestparancsnokság állományába, a VKF. 3-nál teljesített szolgálatot. Ugyanezen év szeptember 2-án a nagykáta 1. honvéd bevonulási központ útba indította igazolványi lapjának kiadására és leszerelésre.¹³⁶

Közben pedagógusként is magasabb fizetési osztályba került, megemelt illetményét 1943. július 1-jétől kapta kézhez.¹³⁷ 1944-ben a családi kereseti viszonyok változásáról értesülünk egy véghatározatból: Ernő, aki ezek szerint gimnáziumi érettségije után a székesfővárosnál dolgozott, szeptember 30-val lemondott az állásáról és a családi pótlék újbóli folyósítását igényelték részére – ekkor kezdhette meg egyetemi tanulmányait. Ugyanakkor Mária szeptember 1-jétől mint helyettes tanítónő a kiürítési kormánybiztosságon vállalt állást, így vele kapcsolatban apja a családi pótlék beszüntetését kérte. Ez idő tájt Lestyán Béla polgári iskolai rendes tanárként ugyan a VII. kerületi Nagyatádi Szabó utcai polgári iskolában állt alkalmazásban,¹³⁸ valójában azonban már katonáskodott: 1944. május 22-én behívójeggyel vonult be, az I. hadtest hadbiztosságához kapott beosztást és november 10-én Győrbe helyezték, így betegsége – ennek mibenlétét nem részletezték – ellenére is kénytelen volt leszereléséig ott szolgálatot teljesíteni. December 13-án kelt kórházi orvosi lelete értelmében minden katonai szolgálatra alkalmatlanként tartósan szabadságolták 1945. január 10-ig, a leszerelése napjáig.¹³⁹ Hogy ez idő alatt valójában hol tartózkodott, nem tudjuk.

133 Jelentés a m. kir. budapesti I. honvéd hadtestparancsnokság f. évi szeptember hó 15-én kelt 60.805/Ko.VI.1942. számú rendeletére. Budapest, 1942. szeptember 29. – LCs_42.

134 Felvételi lap. Budapest, 1942. június 25. – LCs_43.

135 A budapesti m. kir. Államrendőrség Bejelentő Hivatala végzése. Budapest, 1943. június 25. – LCs_44.

136 Leszerelésre útbaindítás. Nagykáta, 1943. szeptember 2. – LCs_46.

137 Értesítés új illetmény-kategóriába való besorolásról. Budapest, 1943. július 1. – LCs_47.

138 Véghatározat Lestyán Béla polgári iskolai rendes tanár családi pótléka tárgyában. Budapest, 1944. november 25. – LCs_48., LCs_49.

139 Dobó István iskolavezető jelentése Lestyán Béla tanár szolgálatba állásáról. Budapest, 1945. április 16. – LCs_57.

Amikor beköszöntött 1945, két – folyton változó körvonalú – Magyarország létezett. Az ideiglenes kormány a harcoktól feldúlt keleti országrészben, valamint a Szálasi-féle nyilasok, a „Nemzeti Összefogás Kormánya” uralma alatt álló, a harcokat épp akkor megszenvedő nyugati országfél. December 26-án Budapest körül bezárult az ostromgyűrű, az ott tartózkodó polgári lakosság sorsáról senki sem tudott biztosat. – Ilyen körülmények között érkezett Győrbe hadművelleti menekültként 1945. január 10-én Lestyán Béla. Csak önmagáról kell gondoskodnia a Győr sz. kir. város Közellátási Hivatala által kiállított igazolvány tanúsága szerint – családja a székesfővárosban maradt, volt miért aggódnia. Egy ceruzás rájegyzés értelmében június 30-ig kiadták összes jegyét is – élelmiszerjegyei addig nem voltak.¹⁴⁰ Kézzel írt ideiglenes bejelentő lapja szerint ekkor Győr városának I. kerületében, a Baross utca 4. II. emeleti lakásban tartózkodott, vitéz Lenkey Dezső nyugállományú ezredes lakásában, amelyről a véghatározatot is még a bejelentkezés pillanatában kézhez kapta a m. kir. Lakásügyi Kormánybiztosságtól – a stencilezett, írógéppel kitöltött lap alján még ott olvasható a „Kitartás! Éljen Szálasi!” felirat: a városban még nyilas-uralom volt.¹⁴¹ Február 3-án azonban már kérdőívvél egybekötött jelentkezési lapot is ki kellett tölteni Győrben, a polgármesteri hivatalban magáról, mint közszolgálati alkalmazottról: saját bevallása szerint az illetményét eddig a m. kir. 2. honvédkerületi 1. sz. kiküldönített törzs gazdasági hivatala fizette, azonban az illetménylapja Budapesten maradt – bár erről ügyesen megjegyzi, hogy a szintén nyugatra menekített és így elérhetetlen m. kir. Pénzügyminisztériumtól 1945. január 26-án másolatot kért – tehát csak utolsó, 750 pengős székesfővárosi illetményére tud hivatkozni mint havi jövedelemre. Arra a kérdésre, miszerint állomáshelyének elhagyására kitől kapott utasítást, a tintával írt válasz: „a m. kir. I. honvéd hadtestparancsnokságtól, mint tényleges szolgálatot teljesítő főhadnagy”. 1944. október 5-én hagyta el állomáshelyét. Személyazonosságát mindösszesen a Budapesten kiállított vasúti arcképes igazolvánnyal volt képes Győrben február 3-án igazolni.¹⁴²

Győr ipari létesítmények és a nyugat felé irányuló közlekedés egyik központjaként 1944. április 13-tól az angolszász légitámadások egyik elsődleges célpontja volt. Noha a hadiüzemeket, azon belül is a vagongyárat bombázták, a polgári lakosságot vagyonában és személyében is komoly veszteségek érték. Menekültek, katonai alakulatok sokasága lepte el az egyébként is népes

140 Hadművelleti menekült igazolvány. Győr, 1945. január 25. – LCs_50.

141 Ideiglenes bejelentőlap a M. Kir. Rendőrség Győri Kapitányságának Bejelentő Hivatala bélyegzőlenyomatával. Győr, 1945. január 25. – LCs_51.

142 Jegyzetelési lap az állomáshelyéről hadműveletek következtében eltávozott közszolgálati alkalmazottakról. Győr, 1945. február 3. – LCs_53.

nagyvárost, amely 1945 első hónapjaiban a nyilas közigazgatás egyik utolsó mentsvára volt hazai földön; a városba 1945. március 28-án vonultak be a szovjet csapatok. Lestyán Béla február 5-én a város közigazgatási ügyosztályán jelentkezett, és szolgálattételre oda be is osztották. Februári, márciusi, áprilisi, májusi és júniusi havi 750 pengő illetményét; valamint 1944 decemberétől 1945 júniusáig a havi 450 pengő kitelepülési segélyt is megkapta.¹⁴³ A győri városi számvevőszékről áprilisban arról is igazolást szerzett, hogy az állami anyakönyvi kerület hivatalában működik és hivatalos igazolványának kiadása folyamatban van.¹⁴⁴ Április 9-én bocsátották el és akkor indult Budapestre.¹⁴⁵ Valószínűleg ekkor már rendelkezett valamifajta passzussal, „dokumenttel”, amelynek birtokában megkísérelhette a viszonylag biztonságos, azonnali elhurcolástól mentes hazajutást. A család mind az öt tagja épségben vészelte át a háborút.

A MÁSDIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A VII. kerületi Nagyatádi Szabó utca 30.-ban működő polgári fiúiskola igazgatóhelyettese, Dobó István jelentése szerint április hó 16-án Lestyán Béla már szolgálattételre jelentkezett nála. Ő azonnal beosztotta a rajz- és kézimunka-szertár rendezésére, az iskola romeltakarítási munkáinak befejezésére, valamint heti 6 órában a napközi otthon felügyeletére.¹⁴⁶ Egy nappal később Varsányi Endre házmegbízott-helyettes egy, a tömbmegbízott aláírásával ellátott papírszeleten pótjegyzéket készített „a ház 1932 előtt született, ellátatlan új lakójáról”, Lestyán Béláról, akit a II. emelet 2. számú lakás főbérletjeként nevezett meg, s akit meghatalmazott a jegyátvétellel.¹⁴⁷ Április 23-án Dr. Halász László tankerületi főigazgató gépelt igazolványt állított ki Lestyán Béla 56 éves „szföv. polg. isk. rendes tanár” részére, aki „Budapest orosz parancsnokának parancsára munkahelyén: a tankerületi főigazgatói hivatalban a mai napon jelentkezett. A nevezett szabadon közlekedhet. Más munkára igénybe nem vehető. Ez az Igazolvány az időközben elfogyott magyar–orosz nyelvű igazolványunkkal egyenértékű.”¹⁴⁸

143 Hátoldali rájegyzések a kifizetésekről láttamozásokkal, bélyeglenyomatokkal. Jelentkezési lap az állomáshelyéről hadműveletek következtében eltávozott közszolgálati alkalmazottakról. Győr, 1945. február 3. – LCs_54.

144 Igazolvány. Győr, 1945. április 9. – LCs_55/1.

145 Dobó István iskolavezető jelentése Lestyán Béla tanár szolgálatba állásáról. Budapest, 1945. április 16. – LCs_57.

146 Dobó István iskolavezető jelentése Lestyán Béla tanár szolgálatba állásáról. Budapest, 1945. április 16. – LCs_57.

147 Pótjegyzék. Budapest, 1945. április 17. – LCs_55/2.

148 Igazolvány részben olvashatatlan orosz és magyar tankerületi bélyegzőlenyomattal. Budapest, 1945. április 23. – LCs_55/3.

1945. április 28-án Bechtler Péter alpolgármester rendeletben tette közvé, hogy a 15/1945. M. E. számú rendelet 11. §-a értelmében május 5-én reggel 9 órakor a Központi Városháza II. emelet 220. sz. üléstermében Budapest székesfőváros közoktatási 1. számú Igazoló Bizottsága egymás után igazoltatja, illetve igazolja a behívott székesfővárosi közoktatási alkalmazottakat. Ezek közé tartozott Lestyán Béla is, aki polgári iskolai tanárként minden további nélkül igazolást nyert háború alatti tevékenységére. Mint tudjuk, az igazoló bizottság azt vizsgálta, hogy a közalkalmazott magatartása 1939. szeptember 1-jét követően sértette-e a magyar nép érdekeit, és azt, hogy a népellenes törvények és rendeletek végrehajtása során teljesített hivatalos ténykedése milyen volt.¹⁴⁹

1945. augusztus 3-án Lestyán Béla büntetőjogi felelőssége tudatában nyilatkozott arról, hogy közmunka-kötelezettségét közmunkaváltság fizetésével pénzben megváltja. Ennek kapcsán bevallotta szolgálati és munkabérvizonyból származó összes jövedelmét, megadva a váltság alapját képező összeget, amelynek alapján havonta „megítélése szerint” 148 pengőt kellett fizetnie.¹⁵⁰

Lestyán Béláról ezt követően már csak egyetlen irat maradt ránk: a tanárok demokratikus továbbképző tanfolyamának 1947. január 31-ig volt hallgatója 11 napon át a Fővárosi Neveléstudományi Intézetben, ahol társadalomszemléletet, valamint gazdasági és politikai földrajzot hallgatott. 1947. január 31-én igazolták ezt a teljesítményét is.¹⁵¹

Nyugdíjba vonulásáról és arról, hogy mi történt vele az 1950-es években, már a családi krónika sem igazán beszél. 1951. április 21-én hunyt el, 25-én családja az Óbudai temetőben helyezte el földi maradványait, azonban hamvait később, 1970 táján családi okok miatt áthelyezték a nagykanizsai temetőbe. Művészi pályájára Ernő fia ténykedése, közszereplése tette fel a koronát, aki több sportágban is jeleskedve végezte el a Műszaki Egyetemet, építész lett, és elsősorban ipari létesítmények tervezésével tett szert országos hírnévre. Mégsem szabad elfeledkezni édesapjáról, aki két világháborúban a maga szerény, de nagyon hatásos módján testesítette meg a magyar katona helytállását, s akinek számos rajzát, alkotását már csak nagyon szűk kör ismeri. Neki akartunk emléket állítani ezzel az írással.

149 Rendelet több székesfővárosi közoktatási alkalmazott igazolása tárgyában. Budapest, 1945. április 28. – LCs_58., LCs_59.

150 Bejelentés a közmunka ügyében. Budapest, 1945. augusztus 3. (Piszkozat) – LCs_56.

151 A Fővárosi Neveléstudományi Intézet látogatási bizonyítványa. Budapest, 1947. január 31. – LCs_60.